

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

15.01 – КМР. 2003. – С 2023.11.01.08. ПЗ

В'юк Олексій Сергійович

2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

УДК 004.942:338.124.4:338.3:637.1

ПОГОДЖЕНО
Декан факультету
інформаційних технологій

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
економічної кібернетики

д.т.н. проф _____ І.М.Болбот
«__» _____ 2024 р

к.е.н., доц. _____ В.В.Харченко
«__» _____ 2024 р.

**МАГІСТЕРСЬКА
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА**

**Моделювання системи пенсійного
страхування в Україні**

Спеціальність 051
Освітня програма
Програма підготовки

«Економіка»
«Економічна кібернетика»
освітньо-професійна

Гарант освітньої програми:

_____ Л.В. Галаєва

Виконав:

_____ О.С. В'юк

Керівник магістерської кваліфікаційної
роботи, к.е.н., доц.

_____ Л.В. Галаєва

КИЇВ – 2024

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

ФАКУЛЬТЕТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Завідувач кафедри
економічної кібернетики
к.е.н., доц. _____ В.В.Харченко

«__» _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

**до виконання магістерської кваліфікаційної роботи
студенту В'юку Олексію Сергійовичу**

Спеціальність 051

«Економіка»

Освітня програма

«Економічна кібернетика»

Програма підготовки

освітньо-професійна

1.Тема роботи: **«Моделювання системи пенсійного страхування в Україні»** затверджена наказом ректора від 01.11.2024 № 2003 - С

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру – 18.11.2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: Пенсійний фонд України.

4. Перелік графічного матеріалу: 22 табл., 19 рис.

5. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що підлягають дослідженню в роботі):

а) Теоретико-методичні основи системи пенсійного забезпечення;

б) Аналіз системи пенсійного забезпечення в Україні;

в) Моделювання системи пенсійного страхування в Україні.

6. Дата отримання завдання – 16.12.2023 р.

**Керівник магістерської кваліфікаційної
роботи к.е.н., доц.**

_____ Л.В. Галаєва

РЕФЕРАТ

Магістерська кваліфікаційна робота: 105 с., 22 табл., 19 рис., 75 джерела.

Мета роботи полягає у поглибленні теоретичних засад та обґрунтуванні пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення системи пенсійного страхування в умовах українського економічного середовища.

Об'єктом дослідження є процеси формування системи пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні положення та практичні аспекти функціонування пенсійного забезпечення в умовах українського економічного середовища.

Методи дослідження є системний підхід, методи аналізу і синтезу, аналогії і порівняльного аналізу, формальної логіки, статистичні методи, графічний та табличний методи аналізу, економіко-математичні методи моделювання.

Результати дослідження. В магістерській кваліфікаційній роботі було запропоновано методику моделювання системи пенсійного страхування на основі моделі пенсійного страхування, яка дозволяє обрати найбільш ефективну систему пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, страхування, пенсійне страхування, моделювання, прогнозування.

АНОТАЦІЯ

В'юк О.С. - Моделювання системи пенсійного страхування в Україні –
Магістерська кваліфікаційна робота.

Магістерська кваліфікаційна робота на здобуття наукового ступеня магістра за спеціальністю 051 «Економіка», освітньою професійною програмою «Економічна кібернетика» – Національний університет біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України, 2024. У дипломній роботі було розкрито теоретичні основи системи пенсійного забезпечення, проаналізовано формування та використання коштів Пенсійного фонду України, розглянуто сучасний стан пенсійної системи України, основні напрями пенсійної реформи України. Запропоновано методику моделювання системи пенсійного страхування на основі моделі пенсійного страхування, яка дозволяє обрати найбільш ефективну систему пенсійного забезпечення.

Ключові слова: пенсія, пенсійна система, страхування, пенсійне страхування, моделювання, прогнозування.

SUMMARY

Viuk O. - Modeling of the pension insurance system in Ukraine - Master's
Qualification Work.

Master's qualification work for obtaining a master's degree in specialty 051 "Economics", educational professional program "Economic Cybernetics" - National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2024. The thesis explored the theoretical foundations of the pension system, analyzed the formation and use of funds within the Pension Fund of Ukraine. It examined the current state of Ukraine's pension system and the main directions of pension reform in the country. A methodology for modeling the pension insurance system was proposed, based on a pension insurance model that enables selecting the most effective pension provision system.

Keywords: pension system, insurance, pension insurance, modeling, forecasting.

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	11
1.1. Загальне поняття пенсії та їх види.....	11
1.2. Пенсійна системи країн світу – загальні та особливі риси	20
1.3. Сутність системи пенсійного забезпечення в Україні.....	39
Висновки до розділу 1.....	45
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ	48
2.1. Стан пенсійної системи в Україні.....	48
2.2. Аналіз формування та використання коштів Пенсійного фонду України.....	54
2.3. Основні напрями пенсійної реформи в Україні	60
Висновки до розділу 2.....	70
РОЗДІЛ 3. МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ	72
3.1. Системи недержавного пенсійного страхування.....	70
3.2. Модель пенсійного страхування.....	82
3.3 Апробація моделі пенсійного страхування.....	92
Висновки до розділу 3.....	110
ВИСНОВКИ	113
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	120

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Наявність гострих проблем та суперечностей розвитку пенсійної системи України актуалізують наукові дослідження можливостей розвитку однієї із її підсистем – недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ). Це є важливим завданням для суспільства, адже його вирішення сприятиме підвищенню соціальної захищеності громадян України, створенню додаткового, стратегічного фінансового ресурсу для пожвавлення внутрішнього інвестування «довгими» коштами тощо. Важливим аспектом є визначення перспектив діяльності вітчизняних фінансових компаній в зазначеному контексті, що зумовлено необхідністю розв’язання багатьох практичних завдань: подолання непрозорої конкуренції в системі недержавного пенсійного забезпечення, активного впровадження нових фінансових інструментів, усунення прогалин та суперечливих положень в нормативно-правових актах, які регулюють сферу недержавного пенсійного забезпечення.

Різні аспекти функціонування недержавних пенсійних фондів розглядаються у працях зарубіжних та вітчизняних економістів. Значимий внесок у формування національної концепції пенсійного забезпечення та його складової – недержавного пенсійного забезпечення, зробили С.В. Брагін, Ю.В. Вітка, О.П. Коваль, В.В. Корнєєв, М.В. Лазєбна, Д.А. Леонов, Є.О. Малишко, С.В. Науменкова, С.В. Онишко, Н.А. Цікановська та інші.

Проведений аналіз надбань вітчизняної науки і практики вказує на відсутність належної системності в дослідженнях багатьох проблем недержавного пенсійного забезпечення. Чимало суджень про державну підтримку, організацію і способи діяльності фінансових установ в системі недержавного пенсійного забезпечення, шляхи вдосконалення відповідного фінансового механізму є на сьогодні суперечливими та дискусійними. Зазначене свідчить про необхідність комплексного наукового дослідження і обґрунтування

можливостей підвищення ефективності функціонування недержавного пенсійного забезпечення в Україні, підтверджує актуальність наукових досліджень у цій сфері.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад та обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення системи пенсійного страхування в умовах українського економічного середовища.

Для досягнення мети роботи передбачалось вирішення таких завдань:

-узагальнити теоретичні підходи до визначення сутності поняття «пенсійне забезпечення»;

-визначити особливості нормативного забезпечення функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні;

-оцінити стан, особливості становлення та тенденції розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні;

-виявити можливості адаптації зарубіжного досвіду недержавного пенсійного страхування до українських реалій;

-обґрунтувати та запропонувати шляхи вдосконалення діяльності недержавних пенсійних фондів як складової недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Об'єктом дослідження є процеси формування системи пенсійного забезпечення в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні положення та практичні аспекти функціонування пенсійного забезпечення в умовах українського економічного середовища.

Методами дослідження є системний підхід, методи аналізу і синтезу, аналогії і порівняльного аналізу, формальної логіки, статистичні методи, графічний та табличний методи аналізу, економіко-математичні методи моделювання.

Теоретичною та методичною основою дослідження є концепції, принципи та методи, що розкривають економічну сутність недержавного пенсійного забезпечення; законодавчі та нормативно-правові регуляторні акти, всебічний аналіз першоджерел, узагальнення світового та вітчизняного досвіду становлення і розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення; науково-критична оцінка напрацювань зарубіжних та вітчизняних науковців в окресленій галузі.

Для з'ясування стану нормативного забезпечення функціонування пенсійної системи застосовується системний аналіз чинних національних і міжнародних нормативних документів. Методи аналогії і порівняльного економічного і фінансового аналізу використовуються при дослідженні результатів діяльності недержавних пенсійних фондів. Для наочного подання результатів статистичного аналізу застосовуються графічний та табличний методи.

Інформаційно-аналітичне забезпечення здійснено на основі використання статистичних даних Державної служби статистики України, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг Пенсійного фонду України, результатів наукових і прикладних досліджень, що проводяться Асоціацією недержавних пенсійних фондів та Лігою страхових організацій України, інших установ і організацій.

Отримані результати та їх новизна: запропоновано методичку моделювання системи пенсійного страхування на основі моделі пенсійного страхування, яка дозволяє обрати найбільш ефективну систему пенсійного забезпечення.

Апробація та публікації. За матеріалами дослідження було опубліковано тези «Проблеми страхування в Україні» у XIV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Інформаційні технології: економіка, техніка, освіта»; «Проблеми та перспективи пенсійного страхування в Україні» у VI

Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів та аспірантів «Теоретичні та прикладні аспекти розробки комп'ютерних систем» та «Моделювання системи пенсійного забезпечення в Україні» у XV Міжнародній науково-практичній конференції молодих вчених «Інформаційні технології: економіка, техніка, освіта».

Структура та обсяг роботи. Дипломна робота містить 105 сторінок та складається з 3-х розділів. Перший розділ розкриває теоретичні основи системи пенсійного забезпечення. Другий розділ складає аналіз формування та використання коштів Пенсійного фонду України, стан пенсійної системи України, основні напрями пенсійної реформи України. Третій розділ характеризується моделюванням системи пенсійного страхування в Україні. Список використаних джерел складається з 75 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Загальне поняття пенсій та їх види.

У Конституції України (ст. 46) зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.»

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. [2]

Функціональне призначення пенсійних виплат полягає не лише у наданні засобів для існування у випадку настання непрацездатності (хвороба, нещасний випадок, інвалідність, тощо), але й для підтримки певного рівня життя на період непрацездатності. Отже, соціальні виплати, а у першу чергу пенсії, мають подвійну природу. [14]

По-перше, пенсія – це грошова винагорода, яка забезпечує достойний рівень життя громадян пенсійного віку і є еквівалентною до попередніх заробітків. Тобто до рівня доходів, які отримував громадянин протягом трудової діяльності. По-друге, пенсія – це грошова допомога в розмірі мінімального прожиткового мінімуму за рахунок державного бюджету.

Загалом пенсії можна класифікувати за багатьма ознаками (рис. 1.1)

Рис. 1.1. Класифікація пенсій за різними критеріями

Джерело: Розроблено автором. [2]

Види пенсій:

1. Пенсія за віком.

Законом України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначено наступні умови, виконання яких надає право на призначення пенсії за віком (Стаття 26):

- страховий стаж не менше 15 років;
- вік – після досягнення 65 років.

До досягнення 60-річного віку, право на пенсію за віком мають жінки 1961 року народження і старші після досягнення ними такого віку:

- 55 років – які народилися до 30 вересня 1956 року включно;
- 55 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1956 року по 31 березня 1957 року;
- 56 років – які народилися з 1 квітня 1957 року по 30 вересня 1957 року;
- 56 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1957 року по 31 березня 1958 року;
- 57 років – які народилися з 1 квітня 1958 року по 30 вересня 1958 року;
- 57 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1958 року по 31 березня 1959 року;
- 58 років – які народилися з 1 квітня 1959 року по 30 вересня 1959 року;
- 58 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1959 року по 31 березня 1960 року;
- 59 років – які народилися з 1 квітня 1960 року по 30 вересня 1960 року;
- 59 років 6 місяців – які народилися з 1 жовтня 1960 року по 31 березня 1961 року;
- 60 років – які народилися з 1 квітня 1961 року по 31 грудня 1961 року.

Згідно із Прикінцевими положеннями Закону до 1 січня 2018 року право дострокового виходу на пенсію за віком мають жінки, яким виповнилося 60 років, за наявності страхового стажу не менше 31 років та за умови звільнення з роботи. У цьому випадку розмір їх пенсії, обчислений відповідно до статті 27 та з урахуванням статті 28 цього Закону, зменшується на 0,5 відсотка за кожний повний чи неповний місяць дострокового виходу на пенсію.

На пільгових умовах мають право на пенсію за віком:

- працівники, зайняті повний робочий день на підземних роботах, роботах з особливо шкідливими і важкими умовами праці за списком №1 після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 25 років у чоловіків (з них

не менше 10 років на зазначених роботах) і не менше 20 років у жінок (з них не менше 7 років 6 місяців на зазначених роботах);

- працівники, зайняті повний робочий день на інших роботах зі шкідливими і важкими умовами праці за списком № 2 після досягнення 55 років і при стажі роботи не менше 30 років у чоловіків (з них не менше 12 років 6 місяців на зазначених роботах) і не менше 25 років у жінок (з них не менше 10 років на зазначених роботах);
- трактористи-машиністи, зайняті у виробництві сільгосппродукції – чоловіки після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 30 років (з них не менше 20 років на зазначеній роботі);
- жінки, які працюють трактористами-машиністами, машиністами будівельних, шляхових і вантажно-розвантажувальних машин, змонтованих на базі тракторів і екскаваторів, – після досягнення 55 років і при загальному стажі роботи не менше 25 років (з них не менше 15 років на зазначеній роботі);
- жінки, які працюють доярками (операторами машинного доїння), свинарками після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;
- жінки, задіяні протягом сезону на вирощуванні, збиранні та післязбиральній обробці тютюну, – після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;
- робітниці текстильного виробництва, задіяні на верстатах і машинах, – за списком виробництв і професій (461-2016-п), затверджуваним у порядку, що визначається Кабміном, – після досягнення 55 років і при стажі зазначеної роботи не менше 20 років;
- жінки, які працюють у сільськогосподарському виробництві та виховали п'ятьох і більше дітей, – незалежно від віку і трудового стажу, в порядку, що визначається Кабміном;

- водії міського пасажирського транспорту і великовагових автомобілів, задіяних у технологічному процесі важких і шкідливих виробництв, після досягнення 55 років і при стажі роботи: для чоловіків – не менше 30 років, у тому числі на зазначеній роботі не менше 12 років 6 місяців;
- для жінок – не менше 25 років, у тому числі на зазначеній роботі не менше 10 років.

Також жінки, що народили п'ятох і більше дітей, і матері інвалідів з дитинства, які виховали їх до 8-річного віку, мають право на пенсію за віком після досягнення 50 років і при стажі роботи не менше 15 років із зарахуванням до стажу часу догляду за дітьми.

Для призначення пенсії за віком потрібно звертатися до територіального управління Пенсійного фонду за місцем проживання не раніше, ніж за місяць до настання пенсійного віку, але і не пізніше, ніж через три місяці. Тоді пенсію буде призначено з дня, наступного за настанням пенсійного віку, в іншому випадку – з дня звернення.

Для призначення пенсії подаються: паспорт, довідка про присвоєння ідентифікаційного коду, трудова книжка. Відомості про заробітну плату після 1 липня 2000 року є в базі персоніфікованого обліку ПФУ, довідки про заробітну плату до 1 липня 2000 подаються за бажанням пенсіонера. Також можуть знадобитися додаткові документи, наприклад документ про освіту на денному стаціонарі. Крім того, для жінок це можуть бути свідоцтво про шлюб і про народження дитини, для чоловіків – військовий квиток.

Відповідно до закону «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», розмір пенсії за віком обчислюється за формулою (1.1) і перебуває в прямій залежності від тривалості страхового стажу та зарплати.

$$P = Zn \times Kc \quad (1.1)$$

- P – розмір пенсії, у гривнях.
- Zn – заробітна плата (дохід) застрахованої особи для обчислення пенсії.
- Kc – коефіцієнт страхового стажу, визначається відповідно до статті 25 закону.

Коефіцієнт страхового стажу, що застосовується для обчислення розміру пенсії, визначається із заокругленням до п'яти знаків після коми за формулою:

$$Kc = \frac{Cm * Vc}{100\% * 12} \quad (1.2)$$

- Kc – коефіцієнт страхового стажу;
- Cm – сума місяців страхового стажу;
- Vc – визначена відповідно до закону величина оцінки одного року страхового стажу (у відсотках).

За період участі тільки в солідарній системі величина оцінки одного року страхового стажу дорівнює 1,35 %, а за період участі в солідарній і накопичувальній системах – 1,08 %.

Однією зі складових у формулі для обчислення заробітної плати (Zn) є середня заробітна плата (дохід) в Україні, з якої сплачено страхові внески, за три календарних роки, що передують року звернення за призначенням пенсії. Таким чином, що менша тривалість страхового стажу та заробітна плата у особи, то менший розмір пенсії, обчислений відповідно до закону, і навпаки.

2. Пенсія за інвалідністю внаслідок загального захворювання.

Для призначення пенсії по I групі інвалідності, а також у період до 01.01.2016 року для призначення пенсії по II групі інвалідності, в залежності від віку, в якому особу визнано інвалідом, або на день звернення за пенсією необхідно мати від 1 року до 10 років страхового стажу, а саме:

- до досягнення особою 25 років включно – 1 рік;

- від 26 років до досягнення особою 28 років включно – 2 роки;
- від 29 років до досягнення особою 31 року включно – 3 роки;
- від 32 років до досягнення особою 34 років включно – 4 роки;
- від 35 років до досягнення особою 37 року включно – 5 років;
- від 38 років до досягнення особою 40 років включно – 6 років;
- від 41 років до досягнення особою 43 років включно – 7 років;
- від 44 року до досягнення особою 48 років включно – 8 років;
- від 49 років до досягнення особою 53 років включно – 9 років;
- від 54 років до досягнення особою 59 року включно – 10 років;

Для призначення пенсії по III групі інвалідності та пенсій у зв'язку із втратою годувальника, а також починаючи з 01.01.2016 року для призначення пенсії по II групі інвалідності, на день звернення за пенсією, або в залежності від віку, в якому особу визнано інвалідом (чи в якому настала смерть годувальника), необхідно мати від 1 року до 14 років страхового стажу, а саме:

- до досягнення особою 23 років включно - 1 рік;
- від 24 років до досягнення особою 26 років включно - 2 роки;
- від 27 років до досягнення особою 28 років включно - 3 роки;
- від 29 років до досягнення особою 31 року включно - 4 роки;
- від 32 років до досягнення особою 33 років включно – 5 років;
- від 34 років до досягнення особою 35 років включно – 6 років;
- від 36 років до досягнення особою 37 років включно – 7 років;
- від 38 року до досягнення особою 39 років включно – 8 років;
- від 40 років до досягнення особою 42 років включно – 9 років;
- від 43 років до досягнення особою 45 років включно – 10 років;
- від 46 років до досягнення особою 48 років включно – 11 років;
- від 49 років до досягнення особою 51 року включно – 12 років;
- від 52 років до досягнення особою 55 років включно – 13 років;
- від 56 років до досягнення особою 59 років включно – 14 років;

3. Пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Кому призначається пенсія:

- непрацездатним членам сім'ї померлого годувальника, які були на його утриманні, за наявності у годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії за III групою інвалідності, а в разі смерті пенсіонера або осіб, інвалідність яких настала в період проходження строкової військової служби, то пенсія по інвалідності призначається особі незалежно від наявності страхового стажу;
- дітям – незалежно від того, чи були вони на утриманні годувальника;
- батькам і чоловіку (дружині) померлого, які не були на його утриманні, якщо втратили джерело засобів до існування.

Хто вважається непрацездатним членом сім'ї:

- чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого статтею 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»;
- діти (у тому числі діти, які народилися до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника) померлого годувальника, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення 18 років.
- діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також професійно-технічних, вищих навчальних закладах, – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні;
- чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за

дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років;

- усиновлені діти мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми;
- пасинок і падчерка мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми, якщо вони не одержували аліментів від батьків;
- неповнолітні діти, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, зберігають це право і в разі їх усиновлення

Які члени сім'ї вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника:

- були на повному утриманні померлого годувальника;
- одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування;
- члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Отже, пенсію можна визначити як регулярну грошову виплату непрацездатним громадянам як матеріальна допомога за похилим віком, з інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника.

1.2. Пенсійні системи країн світу – загальні та особливі риси.

Пенсійне забезпечення будь-якої країни має ряд особливостей – організаційних, фінансових і інших. Об'єднуючим загальним початком для всіх країн виступає «трирівнева» система, за допомогою якої здійснюється пенсійне страхування. До неї входить держава, недержавні або приватні (виробничі,

корпоративні) пенсійні фонди і страхові інститути. Подібна схема прийнята більшістю розвинутих країн.

Державному страхуванню підпорядковано, як правило, усе населення країни або його окремі категорії (наприклад, державні службовці).

Недержавні пенсійні фонди (НПФ) являють собою некомерційні організації. Сфера їх дії поширюється на обмежений контингент учасників. Звичайно в цій ролі виступають трудові колективи великих підприємств, компаній або цілих корпорацій, об'єднані профспілками.

Третій елемент системи в особі страхових організацій займає нішу особистого страхування, що здійснюється в індивідуальній формі або для груп громадян.

У більшості країн пенсійний вік, установлений відповідно до рекомендацій МОП, настає в 65 років, як для чоловіків, так і для жінок.

Серед європейських країн відхилень від цього значення небагато. Так, у Франції він дорівнює 60 рокам, у Данії – 67, в Італії – 57 для жінок і 62 для чоловіків, у Греції вікова пенсійна планка опущена до 60 років лише для жінок. Зате виробничий стаж, необхідний для одержання пенсії в повному обсязі, варіюється значно, причому полові розбіжності майже ніде не враховуються. Наприклад, у Данії й Італії він складає 40 років, в Англії – 27, у Франції – 37,5, у Швеції – 30, у Греції – від 11 до 35, у Бельгії - 45 років для чоловіків і 40 – для жінок.

Відомі два основних способи фінансування пенсійних систем (Табл.1.1):

- за рахунок покриття поточних витрат на виплату пенсій (він іменується за рубежем як «pay - as -go system»);
- шляхом створення накопичувального резервного фонду.

Спосіб покриття поточних витрат одержав у світі найбільше поширення. З 58 обстежених МОП країн його застосовують 44. Він привабливий своєю доступністю в силу простоти покладених у його основу принципів організації і

управління. У якості базисного виступає принцип «солідарності поколінь», у відповідності, з яким дієздатна й економічно активна частина населення забезпечує пенсії попередньому поколінню, тобто зміст пенсіонерів визначених поколінь розподіляється серед більш масових вікових груп.

Таблиця 1.1

Джерела фінансування пенсійного страхування в деяких європейських країнах

Країна	Відрахування працівника (у відсотках)	Відрахування роботодавця (у відсотках)	Участь держави
Бельгія	7,5	8,86	Субвенція 20 % від річних витрат
Франція	6,6	8,2	Субвенція 20 % від річних витрат
Греція	4,75	9,5	Покриття витрат за непрацююче населення
Італія	7,5	17,06	Субвенція
Іспанія	4,8	24	Субвенція
Великобританія	5-9	5-10,45	Субвенція
Германія	9,35	9,35	Субвенція

Джерело: Розробка автора на основі [9]

Даний спосіб передбачає тільки одне джерело надходження фінансових коштів - внески, що перераховуються роботодавцями, а в багатьох країнах і самими працюючими, які цілком йдуть на виплату пенсій. Мету створення значних фінансових резервів і одержання доходів від інвестування вільних коштів не переслідуються.

В основу другого, накопичувального, способу покладена схема створення грошового фонду. У ньому акумулюються усі фінансові кошти, лише частина з яких витрачається на поточні пенсійні виплати. Інша, резервна, частина служить джерелом інвестицій для одержання доходу. Вона утворюється на початковому етапі діяльності фонду завдяки значному перевищенню загальної суми внесків працюючих учасників над сумою, необхідної для виплат пенсій. В міру розвитку і діяльності фонду внески учасників стають менше поточних пенсійних витрат, оскільки різниця погашається доходами від інвестицій.

Накопичувальний спосіб широко розповсюджений серед недержавних пенсійних фондів, у тому числі приналежних міжнародним організаціям (наприклад, ООН, Міжнародному банку реконструкції і розвитку), але застосовується й у державних пенсійних системах ряду країн, включаючи США.

Крім системи обов'язкового пенсійного страхування існує і додаткова у виді добровільного пенсійного страхування на підприємстві. Вона охоплює осіб найманої праці, що укладають індивідуальні чи колективні договори про надання пенсії або їм, або членам їх сімей (у випадку смерті застрахованих осіб). У деяких країнах частка страхування може виступати альтернативною формою обов'язковому пенсійному страхуванню або доповнювати його. Така форма виявляється привабливою для тих громадян, хто не бажає обмежуватися фіксованими виплатами, що мають верхню межу.

Крім того, приватне пенсійне страхування відкриває можливості одержання додаткового соціального забезпечення понад передбаченого системою обов'язкового страхування.

Добровільне і приватне пенсійне страхування зосереджені у веденні недержавних пенсійних фондів, кожний з яких працює за власними правилами, виступає самостійною юридичною і фінансовою організацією, що не відповідає по зобов'язаннях засновників.

Разом з тим правила фонду нерідко містять положення, згідно яким засновник зобов'язується погасити або скоротити дефіцит фінансових коштів. Свою лепту в прагненні забезпечити надійність НПФ вносять і державні структури, регламентуючи фінансову звітність, методи визначення зобов'язань фондів, обмовляючи вимоги до якості об'єктів інвестицій.

Непрямым образом держава бере участь і у фінансуванні НПФ, маючи у виді пільгову фінансову політику у відношенні їх. Внески роботодавця в пенсійний фонд звичайно розглядаються у виді необхідних витрат виробництва і тому майже цілком виключаються з оподаткування. Співвідношення

державного і приватного пенсійного страхування в різних країнах по-різному, про що свідчать дані табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Співвідношення державного і приватного пенсійного страхування в деяких розвинутих країнах світу

Країна	Державне пенсійне страхування		Приватне пенсійне страхування	
	Частка в страховій системі, (%)	Відсоток від ВВП	Частка в страховій системі	Відсоток від ВВП
США	68	6,9	32	3,3
Англія	58	6,34	42	4,6
Германія	80	10,6	20	2,6
Голландія	84	8,2	16	1,6
Італія	86	9,5	14	1,5
Франція	91	10,0	9	1,0
Австралія	63,4	4,0	37	2,3

Джерело: Розробка автора на основі [9]

Починаючи з періоду становлення національних пенсійних систем в світовому співтоваристві здійснюються спроби зберегти та трансформувати придбані пенсійні права для осіб, що по різних причинах мігрують.

Пенсійне законодавство за рубежом протягом багатьох десятиліть є предметом міжнародного узгодження і регулювання. У 1935 році Міжнародна організація праці (МОП) виступила з ініціативою створення координаційної системи законодавств про пенсії по старості, інвалідності і на випадок втрати годувальника з метою закріплення за мігрантами вже придбаних прав або прав, що здобуваються. Прийнята в 1962 році Конвенція № 118 установила принцип рівноправності в області соціального забезпечення.

Члени МОП, що її ратифікували, зобов'язалися надати на своїй території громадянам будь-якої іншої держави, що є членом МОП, а також біженцям і особам без громадянства однакові зі своїми громадянами права на соціальне забезпечення. У 1965 році була прийнята Конвенція № 48, завдяки якій з'явилася

можливість врегулювати питання підсумовування періодів трудового і страхового стажу при визначенні права на пенсію по всім трьом її видах, якщо трудова діяльність конкретної особи здійснювалася в декількох країнах. Ще більш детально ці питання розроблені в Конвенції № 157, підписаної в 1982 році.

Дана конвенція поширюється на всі загальні і спеціальні системи соціального забезпечення, що фінансуються за рахунок страхових внесків, за винятком спеціальних систем для жертв війни, соціальної і медичної допомоги. Теоретична тривалість періоду страхування для придбання права на пенсію по старості складає 30 років, а для пенсій по інвалідності і на випадок втрати годувальника – $\frac{2}{3}$ числа років, що пройшли після досягнення особою 15-літнього віку. При відсутності необхідного періоду страхування пенсія призначається не в повному розмірі, а пропорційно стажу.

Мінімальний період страхування для пенсій зазначених трьох видів, відповідно до законодавства більшості країн, складає п'ять років, а для короткострокової допомоги (через хворобу, по вагітності і родам і ін.) - один рік. При відсутності у визначеної особи мінімального періоду страхування воно не може претендувати на одержання страхової пенсії по старості в повному обсязі. Якщо ж у даної особи, яка у силу віку вже не може придбати необхідний стаж, мається або 10-літній стаж сплати внесків або роботи з наймання, або 5-літній період проживання в країні, пенсія по старості призначається в скороченому розмірі.

80-90 роки ХХ століття відзначилися масовим реформуванням світових пенсійних систем. Основний принцип реформ пролягав у переході від солідарних, перерозподільних пенсійних систем до накопичувальних, коли громадяни несуть персональну відповідальність за своє майбутнє пенсійне забезпечення. За підрахунками спеціалістів, у світі існує близько 268 різних пенсійних систем, у яких тим чи іншим чином поєднуються солідарна та накопичувальна моделі.

Головна причина необхідності пенсійних реформ – старіння населення, яке є результатом зниження народжуваності та збільшення середньої тривалості життя. За даними демографічних прогнозів, демографічна ситуація буде дедалі погіршуватись і через декілька десятиліть досягне свого піку. Якщо сьогодні в більшості розвинутих країн на одного пенсіонера припадає 4-5 осіб працездатного віку, то до 2025 року це співвідношення складатиме в країнах Європи 1:2,5, у США – 1:3,5.

Збільшення тривалості життя та зменшення рівня народжуваності призводить до зростання коефіцієнту залежності (співвідношення осіб працездатного віку до пенсіонерів). Це, в свою чергу, обумовлює зниження рівня заміщення пенсією втраченого заробітку. Для забезпечення балансу між внесками і виплатами до пенсійної системи в умовах старіючого населення необхідно збільшувати ставки пенсійних внесків. У таблиці 1.2 наведені балансуєчі ставки внесків, за яких забезпечуватиметься рівень пенсій на стабільному рівні.

Як правило, розвинуті країни реформують свої пенсійні системи не радикально. Лише Швеція, Швейцарія та Великобританія провели відносно значні реформи шляхом запровадження додаткового компоненту - накопичувальної схеми. Натомість в країнах з перехідною економікою, зокрема, в Хорватії, Угорщині, Польщі, Латвії, обов'язкова накопичувальна схема є основою пенсійної системи.

У табл. 1.3 наведені дані про існуючі пенсійні системи, які різною мірою використовують три рівня пенсійної системи: обов'язкову перерозподільну (солідарну), обов'язкову накопичувальну та додаткову добровільну системи.

У США існують дві принципово різні пенсійні системи: приватна накопичувальна та державна перерозподільна. Приватні пенсійні фонди створюються окремими корпораціями. Накопичені кошти є джерелом для

інвестицій в економіку. На приватні пенсійні фонди в США припадає майже п'ята частина всіх фінансових активів країни.

Таблиця 1.3

Зарубіжні пенсійні системи

Країна	Населення, млн. чол.	Активи ПФ, млрд. дол.	Перший рівень	Другий рівень	Третій рівень	Частка ВВП на фінансування, 2000 р.	Прогнозна частка ВВП на фінансування, 2050 р.
Великобританія	69,3	1445	С	Д	П	5,1	3,9
Данія	5,3	166	Д	Д	С	10,2	13,2
Швеція	8,9	226	Д	С	Д	9,0	10,0
Німеччина	82,0	286	Д	С	С	10,3	14,6
Франція	59,0	95	Д	С	С	Немає даних	

Д - домінуючий; П - проміжний; С - порівняно слабкий

Джерело: Розробка автора на основі [9]

Працівники зацікавлені зберігати безперервний стаж протягом тривалого часу (не менше 5 років), оскільки за кожен рік стажу пенсія збільшується на певний фіксований відсоток від заробітку. Пропрацювавши безперервно в одній компанії все трудове життя, можна отримати додаткову пенсію у розмірі половини свого заробітку.

Громадяни мають право самостійно обирати пенсійні плани: чи з фіксованими виплатами (DB – defined benefit), чи з фіксованими внесками (DC – defined contribution). Страхування планів з фіксованими виплатами здійснюється спеціально уповноваженою Корпорацією по забезпеченню приватних пенсій. У разі виникнення у Корпорації дефіциту коштів, він покривається з цільового фонду Корпорації, який формується за рахунок внесків застрахованих компаній.

Майже 50% американців охоплено приватним пенсійним страхуванням. Третина з них користується системою з фіксованими виплатами, третина -

системою з фіксованими внесками, третина - поєднує дві системи. Приватна пенсійна система більш вигідна для осіб з високими заробітками. Для низькооплачуваних працівників основним джерелом є державна пенсійна система.

Фінансовий стан державної перерозподільної системи в США, як і в більшості країн світу, дедалі погіршується, оскільки перерозподільна система є саморуйнівною. Вона сформувалася за найбільш сприятливих демографічних умов. Однак скорочення народжуваності, підвищення тривалості пенсійного віку призвело до старіння населення, а відтак, і до зниження ефективності перерозподільної системи.

У Великобританії поширені індивідуальні пенсійні програми, які характеризуються здійсненням громадянами індивідуальних накопичень через установи банків чи страхові компанії. Хоча індивідуальні пенсійні програми мають добровільний характер, участь у них стає обов'язковою у разі відмови від державних додаткових програм чи програм компаній.

Програми компаній у Великобританії ідентичні американським приватним накопичувальним програмам. Накопичення коштів здійснюється через спеціальні пенсійні фонди, які створюються компаніями. З цього приводу існує таке поняття як англо-американський тип пенсійного страхування. Накопичені кошти інвестуються у різні напрямки для забезпечення інвестиційного доходу. Платежі в пенсійні фонди здійснюються як роботодавцями, так і працівниками. Британські пенсійні фонди вважаються найбільш прибутковими в Європі. Причиною цього є те, що кошти фондів вкладаються в більш ризиковані, а відтак і більш доходні акції.

Держава стимулює громадян до участі у недержавній системі пенсійного страхування. Так, для осіб, яким більше 30 років, передбачена знижка на внесок за умови участі в приватній системі. І навпаки, якщо вони залишаються в державній системі, розмір внеску збільшується.

Через спеціальні пенсійні фонди здійснюються фіксовані виплати. Індивідуальні пенсійні програми передбачають фіксовані внески. Стимулювання участі в індивідуальних пенсійних програмах розпочалося у Великобританії ще з 1988 року. При цьому виявилось, що найбільш ефективною є участь в індивідуальних пенсійних програмах, які мають обов'язковий характер.

У Німеччині існує система 3-х рівнів. Перший рівень являє собою інтеграцію 4-х окремих обов'язкових систем, які включають:

- обов'язкове пенсійне страхування для робітників і службовців, а також для деяких категорій самозайнятого населення;
- пенсійне забезпечення чиновників;
- допомога по старості для фермерів та членів їхніх сімей;
- пенсійне забезпечення за професійними групами (лікарі, адвокати, архітектори тощо).

Страхові внески до першого рівня складають 19,2%. Особи, що працюють за наймом, сплачують половину цього внеску. Рівень пенсійних виплат становить приблизно 70% від «чистої» середньої заробітної плати.

Таким чином, участь тільки в першому рівні пенсійної системи дає можливість забезпечити достатній рівень життя в старості.

Накопичення коштів (другий рівень) здійснюється шляхом створення забалансових рахунків підприємств, з яких згодом виплачуються пенсії. Фактично пенсії виплачуються самими роботодавцями з оборотного капіталу підприємства. Така пенсійна схема є вигідною як для підприємств, так і для держави, оскільки кошти, накопичені на позабалансовому рахунку, не оподатковуються і можуть інвестуватись підприємством у свій бізнес. З іншого боку, державі немає необхідності здійснювати додаткове пенсійне забезпечення.

Однак негативним моментом такої форми пенсійного страхування є те, що збільшується ризик для пенсіонерів, оскільки в разі банкрутства підприємства вони можуть втратити накопичені кошти. Натомість окремий пенсійний фонд

може диверсифікувати ризики шляхом інвестування коштів в державні цінні папери, облігації місцевих органів влади та надійні компанії. З метою зменшення ступеня ризику в Німеччині створено спеціальний орган, який є гарантом на випадок банкрутства підприємства. Фінансується цей орган підприємствами, які здійснюють позабалансове фінансування пенсійних програм.

Третій рівень пенсійного забезпечення здійснюється через створення приватного капіталу шляхом укладання угоди про страхування життя або про пенсійне страхування.

Структура пенсійної системи Франції є досить складною, оскільки в країні існує близько 1000 базових та 300 додаткових режимів виплати пенсій. При цьому групуються режими за способом фінансування пенсійних виплат. Так, фінансування може відбуватись в загальному режимі. У цьому випадку для найманих працівників промисловості, сільського господарства основний розмір пенсії формується за рахунок внесків підприємців, які складають в середньому 8,2 % від виплаченої заробітної плати.

Спеціальний режим фінансування застосовується для нарахування основної пенсії шахтарям, залізничникам, морякам, військовим, державним службовцям. Такі пенсії є значно вище і відповідно внески роботодавців складають від 30,8 % до 51 %.

Також у Франції існує обов'язковий додатковий режим. Підприємці здійснюють внески до системи АРРКО (Асоціація режимів додаткових пенсій) в розмірі 4 % від фонду оплати праці. Починаючи з 1996 року, розмір внесків щорічно підвищується на 0,5 %.

В Австралії існує система обмежень рівня пенсійного забезпечення, який залежить від поточного доходу та наявності власності у застрахованій особі. 70% австралійців отримують пенсію максимального розміру. Однак решті громадян пенсію знижують з урахуванням величини їхніх доходів. Для того, щоб захистити

таких громадян, у країні запроваджена система професійного пенсійного страхування, якою охоплено 90 % працівників.

Реформування системи пенсійного страхування відбулося в 1992 році. Кожний працівник і роботодавець зобов'язані відраховувати внески в будь-який із приватних пенсійних фондів. При цьому пенсійні внески не включаються до бази оподаткування. Австралійська система пенсійного страхування має обов'язковий характер і в переважній більшості є професійною системою.

При досягненні пенсійного віку працівник має право отримати накопичені на його індивідуальному рахунку кошти або одноразово, або у вигляді регулярної пенсії. До 2025 року планується збільшити пенсійний вік з 55 до 60 років. Така пенсійна система належить до системи з фіксованими внесками. Крім того, для фінансового забезпечення фіксованих виплат запроваджено спеціальний додатковий компонент, який полягає в придбанні спеціальних облігацій, які в майбутньому забезпечать стабільний дохід. Такий вид доходу оподатковується.

Інвестування коштів здійснюється пенсійними фондами в багатьох напрямках і не має суттєвих обмежень. При цьому застосовуються інвестиційні інструменти з різною дохідністю та ступенем ризику.

Австралійська пенсійна система на сьогоднішній день вважається найбільш сучасною з усіх моделей, запроваджених в промислово розвинутих країнах.

1.3. Сутність системи пенсійного забезпечення в Україні

Одним із найважливіших завдань нормального функціонування будь-якого суспільства є турбота про людей літнього віку. Сукупність різних форм забезпечення людей у старості або в разі втрати працездатності за рахунок коштів держави називається соціальним забезпеченням.

Найважливішою його складовою є пенсійне забезпечення. Згідно з Законом України «Про пенсійне забезпечення» громадяни України мають право на

державне пенсійне забезпечення за віком, по інвалідності, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених цим.

Загально визнано, що забезпечення в старості є одним з основних обов'язків держави. Останнє повинно зумовити створення системи пенсійного забезпечення, що охоплює всіх громадян. Йдеться про те, що метою такої системи є не тільки система благодійності, спрямована на запобігання бідності в старості, а й також державні і приватні системи, за якими пенсії надають відповідно до сформованого рівня життя громадян.

Люди часто недооцінюють свої майбутні потреби. У результаті такого недооцінювання, яке дуже важко скоригувати на пізніх стадіях, виникає небезпека, що вони можуть зробити в період свого трудового життя недостатні запаси для задоволення своїх потреб після припинення трудової діяльності.

Обов'язок держави щодо забезпечення літніх громадян полягає в тому, щоб змусити людей визначати такі потреби, а також створити умови, аби люди докладали власні зусилля для забезпечення в старості і не залежали від державної благодійності. [5]

Організація фінансування пенсійних витрат для різних верств населення має важливе значення в структурі державних фінансів. Система пенсійного обслуговування є складною і має різні форми фінансування. Крім державних установ у наданні послуг з мобілізації фінансових ресурсів і організації виплати пенсій беруть участь і недержавні юридичні особи.

Практика розвитку пенсійного забезпечення виявила також доцільність використання обов'язкового і добровільного формування пенсійних фондів. В умовах недостатності фінансових ресурсів держава має забезпечити виплату громадянам мінімальних доходів із виходом на пенсію.

Пенсійним забезпеченням являється матеріальне забезпечення, яке надається з Пенсійного фонду України та Державного бюджету відповідно до встановлених державою правил особам пенсійного віку і непрацездатним

громадянам, а також тим, які втратили годувальника з огляду на визнану суспільством об'єктивно існуючу необхідність надавати таким громадянам утримання за рахунок коштів, асигнованих на ці цілі державою. [13]

Це поняття є достатньо повним, так як визначає суб'єктів та об'єктів пенсійного забезпечення. Пенсійне забезпечення є основною складовою державної системи соціального захисту населення і безумовно, відображає характерні ознаки цієї вищої системи, яка представляє собою систему взаємопов'язаних грошових фондів, органів та установ, суб'єктів забезпечення, видів забезпечення та правових актів .

На основі наведених визначень до основних характерних ознак пенсійного забезпечення належать:

- регулярні грошові платежі;
- кошти на виплату пенсій виділяються із спеціально створених для цього фондів;
- розмір пенсії визначається індивідуально для кожного громадянина;
- пенсії призначаються з настанням пенсійного віку, досягненням трудового стажу або з непрацездатністю громадянина чи втратою годувальника.

Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів. Трирівнева пенсійна система дозволяє розподілити між трьома її складовими ризики пов'язані із змінами в демографічній ситуації (до чого більш чутлива солідарна система) та з коливаннями в економіці і на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі). Такий розподіл ризиків дозволяє зробити пенсійну систему більш фінансово збалансованою та стійкою, що застраховує працівників від зниження загального рівня доходів після виходу на пенсію і є принципово важливим та вигідним для них. [16]

Перші два рівні належать до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні становлять систему накопичувального

пенсійного забезпечення. Громадяни України можуть бути учасниками одночасно різних рівнів пенсійної системи.

Перший рівень – солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Солідарна пенсійна система передбачає забезпечення мінімальної та гарантованої пенсії, яка надається державою. Її метою є гарантування кожному громадянину отримувати мінімальний дохід після виходу на пенсію. Така система належить до соціального захисту. Кошти для фінансування пенсійних виплат мобілізуються до Пенсійного фонду України шляхом обов'язкових відрахувань від заробітної плати громадян. [15]

Пенсія нараховується тільки за ті роки, коли працівник фактично сплачував пенсійні внески. Розрахунок величини пенсії проводиться не за трудовим, а за страховим стажем, тобто за період, коли громадянин виплачував обов'язкові платежі до Пенсійного фонду. У випадках, коли з тих чи інших причин пенсійні виплати громадянину не досягають прожиткового мінімуму, передбачається здійснення адресних виплат малозабезпеченим громадянам за рахунок коштів Державного бюджету.

Проте солідарна система забезпечує лише мінімальні виплати пенсіонерам. Як правило, вони досягають не більше 30-35 % від середнього доходу працівника, що він одержував до виходу на пенсію.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом. [27]

Для формування обов'язкової накопичувальної системи пенсійного забезпечення створюється Накопичувальний пенсійний фонд. Це – цільовий позабюджетний фонд, що акумулює страхові внески застрахованих осіб, які обліковуються на накопичувальних пенсійних рахунках, з метою інвестування та одержання доходів на користь застрахованих осіб. Адміністративне управління Накопичувальним пенсійним фондом здійснює виконавча дирекція ПФУ, управління активами цього фонду проводять компанії з управління активами. Така компанія визначається Радою Накопичувального фонду за результатами тендеру. [34]

Джерелами формування коштів Накопичувального фонду є:

- страхові внески застрахованих осіб;
- інвестиційні доходи;
- суми від фінансових санкцій.

За рахунок коштів Накопичувального фонду забезпечуються такі виплати:

- довічна пенсія з установленим періодом, що підлягає виплаті протягом життя пенсіонера, але не менше 10 років з дня її призначення;
- довічна обумовлена пенсія, що виплачується протягом життя пенсіонера;
- довічна пенсія подружжя, яку виплачують протягом життя пенсіонера, а після його смерті – дружині;
- одноразова виплата, що надається у разі виїзду застрахованої особи за кордон, смерті до досягнення пенсійного віку та ін.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Третій рівень пенсійної системи, що формується в Україні може утворюватись роботодавцями, профспілками, об'єднаннями громадян та іншими

суб'єктами. Найпоширенішими в іноземних країнах є пенсійні фонди, створені роботодавцями. Світовий досвід свідчить, що приватні пенсійні компанії нерідко виконують функції пенсійних фондів краще, ніж державні установи. [36]

Конкуренція між фондами, як правило, призводить до забезпечення ефективної пенсійної системи. З метою стимулювання розвитку недержавних пенсійних фондів передбачається прийняти пільговий податковий режим для проведення інвестування і розміщення пенсійних накопичень громадян.

Добровільне накопичення передбачає виключно добровільні внески громадян на індивідуальні пенсійні рахунки, що відкриваються у недержавних пенсійних компаніях. Такі внески вкладатимуться в цінні папери та інші фінансові активи (акції, державні облігації, ощадні (депозитні) сертифікати комерційних банків та ін.). Після виходу на пенсію громадянин зможе одержати додаткові виплати з недержавних пенсійних фондів. Джерелами їх будуть внески громадян, а також ті доходи, які фонди одержують в процесі інвестиційної діяльності. [33]

Відносини у сфері пенсійного забезпечення є самостійним видом суспільних відносин. Вони є простими та конкретними, оскільки обов'язки та права розподілені між усіма суб'єктами. Економічна теорія і світовий досвід дають змогу сформулювати головні принципи, на яких повинна бути побудована система пенсійного забезпечення. Вони зводяться до таких принципів:

- принцип законності (забезпечує функціонування системи пенсійного забезпечення на основі законодавчої бази даної країни);
- принципи стабільності (пенсійні виплати виплачуються періодично у визначений термін, що забезпечує стабільний дохід пенсіонерам);
- принцип обов'язкової участі у системі (кожен працездатний громадянин повинен сплачувати пенсійні внески та вибирати систему, якщо це передбачено законодавством);
- принцип прозорості;

- принцип загальнодоступності (інформація про систему пенсійного забезпечення та її використання є доступними для усіх громадян);
- принцип справедливості;
- принцип достойного рівня забезпечення у випадку непрацездатності;
- принцип диверсифікації (інвестування коштів у різні види цінних паперів, а також розширення переліку послуг з метою мінімізації ризику);
- принцип відповідальності держави за організацію пенсійного забезпечення;
- принцип відповідальності системи пенсійного забезпечення національним особливостям, традиціям і менталітету суспільства.

Отже, на сьогодні система пенсійного забезпечення є важливою та необхідною ланкою економіки будь-якої держави. Завдяки їй забезпечується матеріальний захист населення за рахунок самих працівників, роботодавців та держави на випадок втрати працездатності.

Висновки до розділу 1

В першому розділі, були розглянуті теоретичні основи пенсійного забезпечення, що дозволило розкрити загальне поняття пенсії та їх види, охарактеризувати пенсійні системи країн світу – загальні та особливі риси, дослідити сутність пенсійного забезпечення в Україні.

В результаті дослідження було отримано наступні висновки:

1. Розкриті загальні поняття пенсії та їх види. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. По-перше, пенсія - це грошова винагорода, яка забезпечує достойний рівень життя громадян пенсійного віку і є еквівалентною до попередніх заробітків. Тобто до рівня доходів, які отримував громадянин протягом трудової діяльності. По-друге,

пенсія - це грошова допомога в розмірі мінімального прожиткового мінімуму за рахунок державного бюджету. Види пенсій:

- пенсія за віком;
- пенсія за інвалідністю внаслідок загального захворювання;
- пенсія у зв'язку із втратою годувальника.

Отже, пенсію можна визначити як регулярну грошову виплату непрацездатним громадянам як матеріальна допомога за похилим віком, з інвалідності, за вислугу років, у разі втрати годувальника.

2. Охарактеризовані пенсійні системи країн світу – загальні та особливі риси. Пенсійне забезпечення будь-якої країни має ряд особливостей – організаційних, фінансових і інших. Об'єднуючим загальним початком для всіх країн виступає «трирівнева» система, за допомогою якої здійснюється пенсійне страхування. До неї входить держава, недержавні або приватні (виробничі, корпоративні) пенсійні фонди і страхові інститути.

Подібна схема прийнята більшістю розвинутих країн. На сьогоднішній день у світі набули поширення дві моделі пенсійних систем: розподільча та накопичувальна. Розподільна система передбачає фінансування за рахунок внесків, що сплачуються роботодавцями, працівниками, бюджетних надходжень. Пенсії виплачуються за рахунок поточних надходжень. Накопичувальна система передбачає збір коштів і приміщення їх в спеціалізовану організацію, яка займається їх інвестуванням. Пенсії виплачуються за рахунок зібраних коштів і доходу від їх розміщення.

Наприклад, у країнах Європейського Союзу (ЄС) фінансування більшості пенсійних систем здійснюється з декількох джерел. Переважно фінансування будується за розподільчим принципом, накопичувальні системи функціонують в основному в рамках додаткових пенсійних схем.

3. Досліджено сутність пенсійного забезпечення в Україні. Система пенсійного забезпечення в Україні складається з трьох рівнів Перший рівень –

солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених цим Законом.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, передбачених законом.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Отже, на сьогодні система пенсійного забезпечення є важливою та необхідною ланкою економіки будь-якої держави. Завдяки їй забезпечується матеріальний захист населення за рахунок самих працівників, роботодавців та держави на випадок втрати працездатності.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

2.1. Стан пенсійної системи в Україні.

У 2024 році стан пенсійної системи України залишається вкрай складним через поєднання демографічних і економічних викликів, а також руйнівний вплив війни. Старіння населення, низька народжуваність, міграція працездатних людей за кордон і зростання тривалості життя створюють значні труднощі для стабільності системи пенсійних виплат. Війна ще більше загострила ці проблеми, що вплинуло як на кількість платників пенсійних внесків, так і на бюджетні можливості держави.

Демографічні виклики:

- Старіння населення призводить до зростання кількості пенсіонерів і зменшення кількості працездатних осіб, які могли б фінансово підтримувати пенсійну систему.
- Низька народжуваність ускладнює процес відновлення балансу між молодим і старшим поколінням, що впливає на довгострокову стійкість пенсійної системи.
- Міграція працюючих громадян з країни зменшує кількість тих, хто сплачує внески до Пенсійного фонду, погіршуючи фінансовий стан системи.
- Зростання тривалості життя означає, що пенсії виплачуються протягом тривалішого часу, збільшуючи навантаження на фонд.

Вплив війни:

- Зменшення кількості платників внесків через втрату робочих місць і міграцію внаслідок війни призводить до додаткового дефіциту у Пенсійному фонді.

- Економічні руйнування в результаті бойових дій обмежують можливості відновлення економіки, знижують доходи держави і здатність фінансувати пенсії.
- Перенаправлення державних коштів на оборону значно скоротило ресурси для підтримки соціальних програм, зокрема пенсійних виплат.
- Труднощі з виплатами пенсій в зонах бойових дій створюють проблеми для тих громадян, які залишаються в окупованих або прифронтових регіонах.

Ці складнощі впливають на загальний рівень фінансової забезпеченості населення, особливо пенсіонерів, які є однією з найвразливіших груп. Середній рівень пенсій залишається низьким і часто не покриває базових потреб через інфляцію, зростання цін на житло та продукти харчування, а також знецінення національної валюти. Навантаження на пенсійний фонд зростає, а бюджетні обмеження не дозволяють збільшувати розмір виплат.

Таблиця 2.1

Динаміка основних показників фінансової забезпеченості населення

Рік	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2024 до 2019,%
Мінімальна пенсія (min)	1638	1769	1934	2093	2093	2361	44,1%
Максимальна пенсія (max)	16380	17690	19340	20930	20930	23610	44,1%
Прожитковий мінімум	2027	2189	2393	2589	2589	2920	44,1%
Мінімальна заробітна плата	4173	5723	6000	6700	6700	8000	91,6%
Максимальна заробітна плата	62595	75000	97500	100500	100500	120000	91,6%

Джерело: Розроблено автором.

З таблиці 2.1, бачимо, що пенсія, як і заробітна плата поступово зростають. Але, нажаль, мінімальна пенсія значно нижча ніж загальний показник прожиткового мінімуму, та мінімальна заробітна плата. Так, в 2019 році мінімальна пенсія складає всього 39,2% від мінімальної заробітної плати, а в 2024

році цей показник падає до 29,5%. Існує велика різниця в розмірі мінімальної та максимальної пенсії, а саме у 10 разів.

Спостерігалась незмінна динаміка зросту максимальної заробітної плати. Так в 2019 році вона перевищила мінімальну заробітну плату в 15 разів, на сьогоднішній день цей показник залишається без змін. Ця динаміка сприятлива для наповнюваності Пенсійного фонду України.

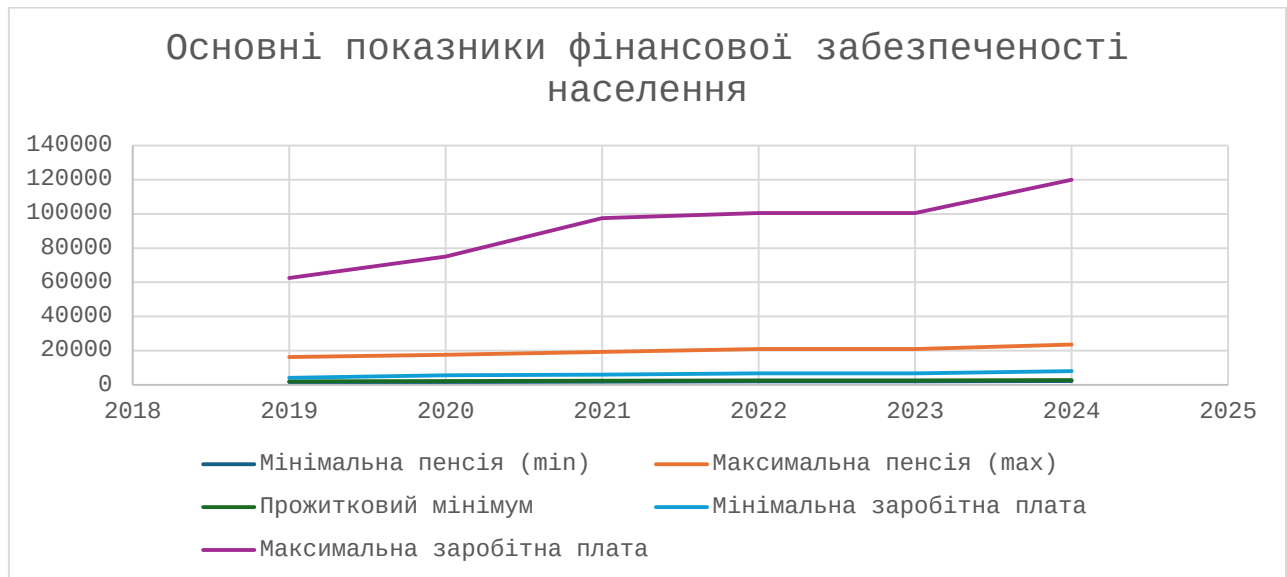

Рис. 2.1. Основні показники фінансової забезпеченості населення

Починаючи з 2022 року в Україні виникла проблема в пенсійній системі, головною причиною цього є війна, що вплинуло на збільшення відсотків внутрішнього державного боргу, збільшення кількості людей пенсійного віку, економічні проблеми в країні, через що зменшувалися обсяги заробітної плати, і як результат надходження в державний бюджет та пенсійний фонд. Також важливою передумовою появи проблем у пенсійній системі було і є те, що в нашій країні дуже багато працюючих пенсіонерів, така ситуація зумовлена багатьма причинами.

По-перше, невеликі розміри пенсій – це нестача коштів для проживання, оскільки не можуть повною мірою забезпечити всіх потреб пенсіонерів.

По-друге, пенсіонери продовжують працювати щоб забезпечити соціальні потреби, потреби поваги та самовираження, щоб почувати себе важливими та потрібними. Вони залишаються на своїх посадах, тим самим не дають змоги молодим спеціалістам зайняти ці посади, тобто немає трудового обміну, як результат, молоді спеціалісти або залишаються без роботи, або залишаються на мінімальній ставці, а це призводить до скорочення надходжень в пенсійний фонд.

По-третє, в нашій країні не престижно бути пенсіонером, не має спеціальних державних закладів, куди б люди похилого віку могли приходити кожен день, спілкуватися, грати, займатися спортом, розважати себе. В зарубіжних же країнах пенсія майже повністю задовольняє всі потреби пенсіонерів.

Пенсію в Україні отримують 10,271 мільйонів осіб, станом на 1 серпня 2024 року, повідомили в ПФ. За останні роки кількість пенсіонерів значно скоротилася, пов'язано це з анексією Криму та тимчасовою втратою контролю над окремими регіонами Донецької і Луганської областей, а сьогодні це - повномасштабне вторгнення росії в Україну. Щоправда, разом з пенсіонерами на окупованих територіях залишилися і працездатні українці, велика частина яких перестала платити єдиний соціальний внесок (ЄСВ).

Більшість українських пенсіонерів – жінки. Як пояснюють в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. Птухи, середня тривалість життя чоловіка в Україні майже на десять років менша, ніж жінки. Ризик для українця померти у віці до 60 років – 40%, в той час як у Швейцарії не доживають до 60 років всього 8% чоловіків.

З 1 березня 2024 року було проведено індексацію та підвищення пенсійних виплат, згідно з постановою №185 - Кабінету міністрів України Про індексацію пенсійних і страхових виплат та додаткових заходів щодо підвищення рівня соціального захисту найбільш вразливих верств населення у 2024 році.

Коефіцієнт індексації становить приблизно 8 %, отже в середньому пенсії зросли на 322 грн.

Також у цьому році відбулося зростання прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб – з 2093 грн до 2361 грн. У зв’язку з цим збільшився розмір мінімальної пенсії за віком, оскільки він дорівнює зазначеному прожитковому мінімуму. Тепер розмір мінімальної пенсії в Україні становить 2 361 грн. Максимальний розмір пенсії у 2024 році становить 23610 грн.

Станом на 1 липня 2024 року, середній розмір пенсії в Україні становит 5852 грн., це на 9,4% більше чим в 2023 році. Перераховані також пенсії по інвалідності та втраті годувальника внаслідок нещасного випадку на виробництві та профзахворювання. Зараз в ручному режимі розраховується розмір пенсії за нормами Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» і пенсіонерам, яким було призначено пенсію за спеціальними законами (державним службовцям, науковим працівникам та іншим), і якщо розмір пенсії буде вищим, то і виплачуватиметься цей підвищений розмір пенсії. Зокрема було зазначено, що на пенсію за нормами Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» пересіонерів, які до цього отримували пенсію відповідно до Закону України «Про державну службу».

Згідно даних Державного комітету статистики України на рис 2.2 та 2.3 представлена інформація (дані вказано без АР Крим, м. Севастополь та окремих територій України, що входять до складу Донецької та Луганської областей та є окупованими починаючи з 07.04.2014).

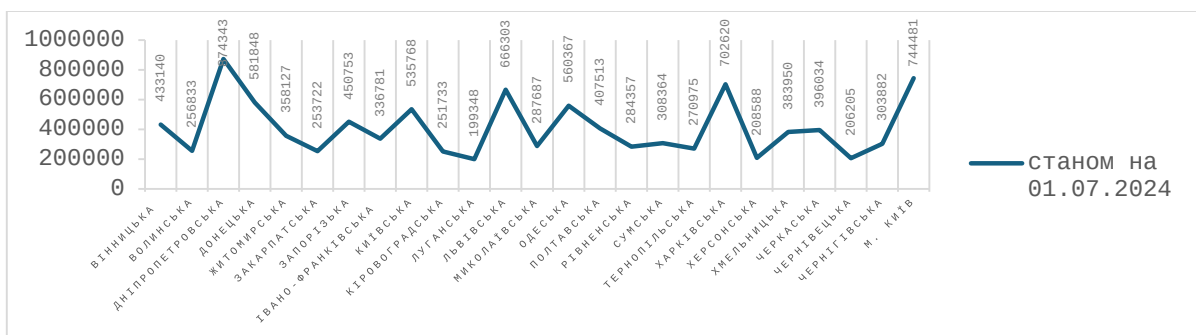

Рис. 2.2. Чисельність пенсіонерів в Україні за областями станом на 2024 р.

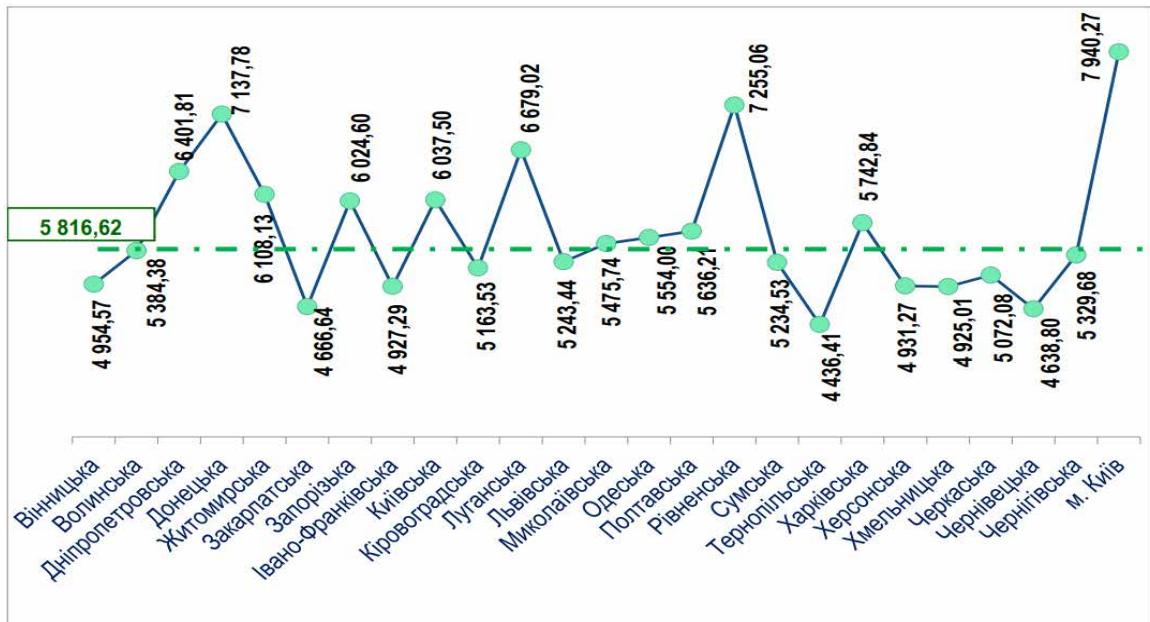

Рис. 2.3. Середній розмір пенсійної виплати в Україні за областями станом на 2024 р.

Більшість пенсіонерів – 61,73% - отримують виплати, які не перевищують 5 000 грн. Зокрема, у 25,79% пенсіонерів розмір пенсії становить до 3 000 грн. Ще 17,35% отримують виплати від 3 001 до 4 000 грн, 18,59% пенсіонерів отримують пенсії від 4 001 до 5 000 грн.

2.2. Аналіз формування та використання коштів Пенсійного фонду України.

Пенсійний фонд функціонує як самостійна фінансова структура, його кошти не входять до державного бюджету і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги (рис. 2.4).

Бюджет цього фонду формується передусім за рахунок коштів, що вносять роботодавці. Підприємства, установи та організації незалежно від форм власності та господарювання, особи, які наймають для роботи громадян за угодами, а також ті, що ведуть підприємницьку діяльність, засновану на особистій власності

фізичної особи та виключно її праці. Релігійні громади сплачують страхові внески до Пенсійного фонду у розмірах, установлених чинним законодавством.

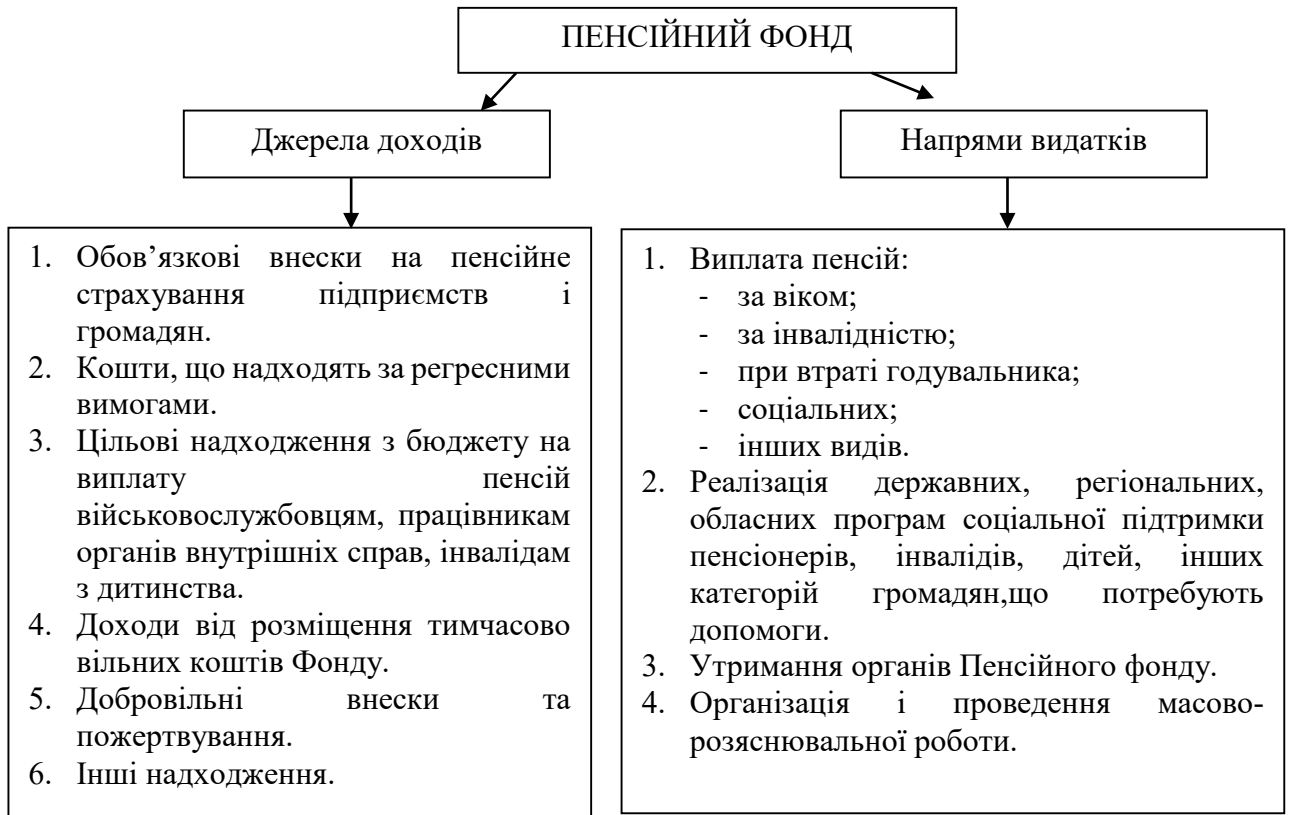

Рис. 2.4. Джерела доходів та видатки Пенсійного фонду України

Джерело: Розроблено автором. [2]

До надходжень фонду належать також обов'язкові страхові внески громадян, які працюють на умовах трудового договору (контракту), та фізичних осіб, які виконують роботи (послуги) згідно з цивільно-правовими договорами, у тому числі члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок.

Крім того, до бюджету Пенсійного фонду надходять кошти Державного бюджету на виплату окремих видів пенсій; відрахування від суми фіксованого податку, єдиного податку, фіксованого сільськогосподарського податку, від суми коштів, одержаних від продажу спеціальних торгових патентів; суми фінансових санкцій, стягнених за порушення сплати зборів на обов'язкове державне пенсійне

страхування; додаткові та спеціальні збори (з операцій купівлі-продажу валют, з продажу ювелірних виробів, з операцій відчуження легкових автомобілів і придбання нерухомого майна, з надання будь-яких послуг стільникового рухомого зв'язку, з вироблених або імпортованих в Україну тютюнових виробів); суми відсотків за користування тимчасово вільними коштами Пенсійного фонду; добровільні внески підприємств, організацій, населення та інші.

Кошти резерву Фонду формуються за рахунок передбачених законодавством надходжень до Фонду, які протягом часу, визначеного Порядком та Інструкцією, не використовуються для фінансування поточних витрат на виплату пенсій та інших витрат, що відповідно до законодавства здійснюються за рахунок коштів Фонду [11].

У I півріччі 2024 року загальні видатки Пенсійного фонду України становили 405,2 млрд грн, що на 36,2 млрд грн, або на 9,8 % більше порівняно з відповідним періодом минулого року. (рис 2.5.)

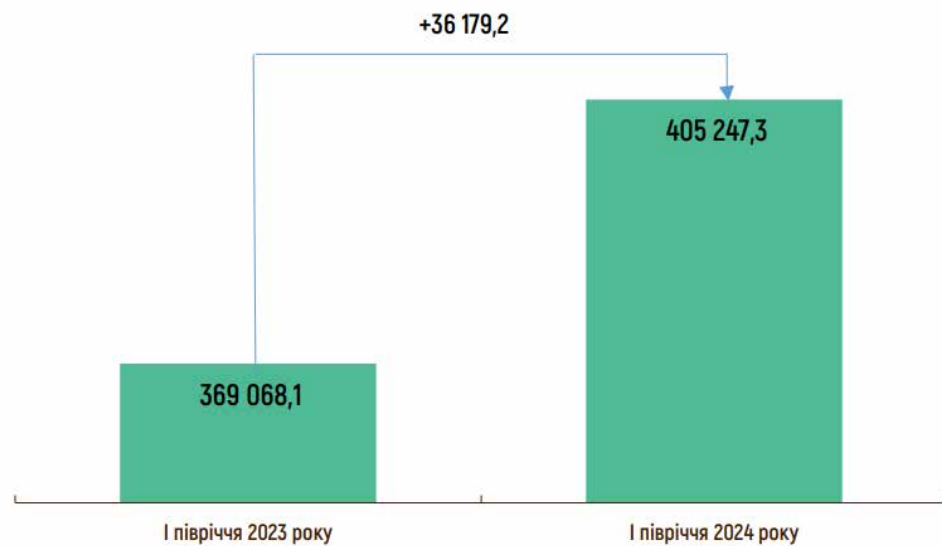

Рис. 2.5. Видатки Пенсійного фонду України у I півріччі 2023-2024 рр., млн. грн.

На пенсійні виплати спрямовано 359,8 млрд грн, видатки на виплату житлових субсидій та пільг – 24,1 млрд грн, видатки на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності

та від нещасного випадку – 16,5 млрд грн. Інші видатки – 4,8 млрд грн, із них 1,4 млрд грн – оплата послуг з виплати та доставки пенсій та грошової допомоги, житлових субсидій та пільг, страхових виплат, 3,4 млрд грн – адміністративні витрати, пов’язані з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду України. (рис. 2.6.)

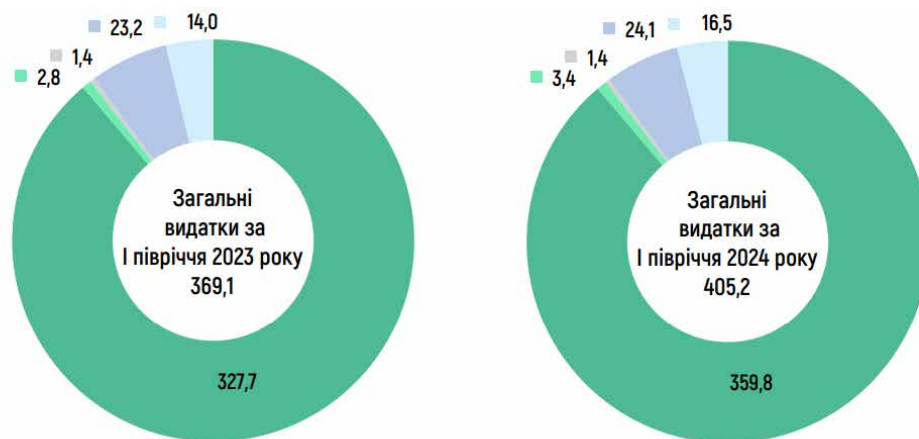

Рис. 2.6. Структура видатків Пенсійного фонду України у I півріччі 2023-2024 рр., млрд. грн.

За міжнародними зобов’язаннями України у I півріччі 2024 року забезпечено своєчасний переказ пенсій у 15 країн світу українським пенсіонерам, які проживають за кордоном, на суму 87,8 тис. дол. США та 2 804,5 тис. євро. Пенсіонерам іноземних держав, які проживають в Україні, згідно з міжнародними договорами здійснено виплату пенсій на суму 0,4 тис. дол. США та 2 137,6 тис. євро.

Протягом I півріччя 2024 року загальні доходи бюджету Пенсійного фонду України становили 413,9 млрд грн (без урахування залишку на початок року). Порівняно з I півріччям 2023 року загальні доходи зросли на 32,2 млрд грн, або на 8,4 %. У структурі загальних доходів 249,0 млрд грн (60,1 %) – власні доходи на загальнообов’язкове державне пенсійне страхування та 16,9 млрд грн (4,1 %) –

власні доходи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку, кошти Державного бюджету: 123,6 млрд грн (29,9 %) – на фінансування пенсійних програм та інших запланованих виплат, 24,4 млрд грн (5,9 %) – кошти на виплату житлових субсидій та пільг. (рис 2.7.)

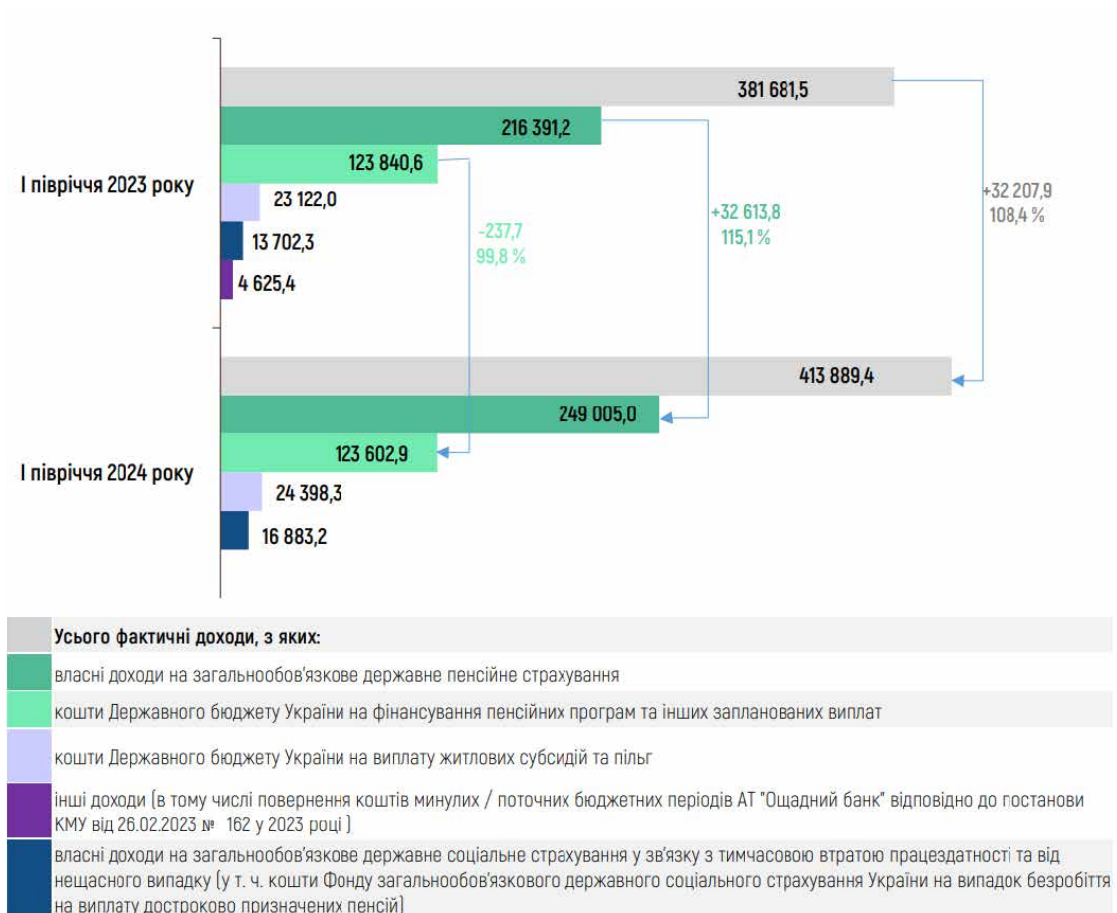

Рис. 2.7. Динаміка доходів Пенсійного фонду України у I півріччі 2023-2024 рр., млн. грн.

У I півріччі 2024 року власні доходи Пенсійного фонду України становили 265,9 млрд грн, або 96,8 % планового показника. Водночас у I півріччі 2024 року власні доходи на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування зросли порівняно з відповідним періодом минулого року на 32,6 млрд грн, або на 15,1 %.

За джерелами надходжень власні доходи включають: суму єдиного внеску, розподілену на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, – 232,2 млрд грн (87,3 % суми власних доходів); власні доходи, які адмініструє Пенсійний фонд України, – 3,5 млрд грн (1,3 % суми власних доходів); суму єдиного внеску, розподілену на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та від нещасного випадку, – 16,8 млрд грн (6,3 % суми власних доходів); інші надходження відповідно до закону (суми фінансових санкцій та штрафів, суми не прийнятих до зарахування витрат страхувальника за соціальним страхуванням, доходи від розміщення тимчасово вільних коштів, у тому числі резерву коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, капіталізовані платежі, доходи від реалізації майна, придбаного за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, добровільні внески) – 0,1 млрд грн; кошти Державного бюджету України на сплату єдиного внеску за деякі категорії застрахованих осіб та покриття недоотриманої суми коштів від застосування розміру єдиного внеску, передбаченого частинами тринадцятою і чотирнадцятою статті 8 Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, – 13,3 млрд грн (5,0 % суми власних доходів). На загальнообов'язкове державне пенсійне страхування надійшло 249,0 млрд грн.

2.3. Основні напрями пенсійної реформи в Україні.

В У кожній країні пенсійне забезпечення є невід'ємною складовою державної соціальної політики. Яка в свою чергу в значній мірі обумовлює рівень стабільності в суспільстві. Пенсійні системи усіх країн світу перебувають у стані постійного руху в перетворенні реформування пенсійної системи. Що безпосередньо зумовлюється необхідністю вирішення проблем. Які виникають в процесі виявлення низки протиріч, що існують у теорії та практиці населення.

Яке веде за собою незбалансованість розвитку головних інститутів та ресурсних сфер суспільства. Зміни в соціально-демографічній структурі нашого населення. Вказані данні проблеми, що є характерними, як для України, так і для інших пострадянських країн світу.

Пенсійний фонд України розробив механізм автоматичного (без звернення фізично особи) призначення пенсій за віком у разі досягнення, зокрема подання відсутніх документів про трудову діяльність людини через офіційний портал «Пенсійного фонду України» або за допомогою мобільного застосунку. Органи Пенсійного фонду України надають понад 40 послуг, які охоплюють усі питання, з якими застраховані особи та пенсіонери звертаються до органів Пенсійного фонду України.

З метою запровадження накопичувальної пенсійної системи розроблено законопроект «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення», який передбачає обов'язкову участь у накопичувальній пенсійній системі всіх категорій працівників та сплату роботодавцями пенсійних внесків на їх індивідуальні пенсійні рахунки на паритетній основі.

Основні завдання Пенсійного фонду України включають:

1. Реалізація державної політики з питань пенсійного забезпечення, соціального страхування при тимчасовій втраті працездатності та випадках 58 нещасних випадків на виробництві, а також надання житлових субсидій та пільг на комунальні послуги.
2. Ведення обліку осіб, що підлягають соціальному страхуванню, та надання пільг та субсидій.
3. Подання пропозицій щодо формування державної політики в зазначених сферах.
4. Профілактика нещасних випадків та професійних захворювань.
5. Перевірка обґрунтованості видання листків непрацездатності та інших документів на основі електронних систем та реєстрів.

6. Контроль за використанням страхових коштів.
7. Виконання інших завдань, визначених законодавством.

Основні проблеми, які потрібно вирішити:

1. Низький рівень пенсійного забезпечення більшості пенсіонерів.
2. Відсутність додаткових особистих пенсійних накопичень у більшості пенсіонерів.
3. Низький рівень участі громадян у недержавному пенсійному забезпеченні.

Шляхи вдосконалення пенсійної реформи в Україні:

1. Впровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другий рівень пенсійної системи).
2. Сприяння розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень пенсійної системи) для формування пенсійних накопичень та підвищення коефіцієнта заміщення заробітку пенсією.
3. Забезпечення фінансової стабільності Пенсійного фонду та розширення можливостей електронного порталу послуг.
4. Впровадження соціальних пакетів із накопичувальними пенсіями для окремих категорій працівників.
5. Підвищення рівня пенсійного забезпечення всіх одержувачів пенсійних виплат.

Ми бачимо, що в основі механізму досягнення заявлених цілей лежить формування нормативно-правової бази щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та недержавного пенсійного забезпечення.

За перший рік війни в Україні було здійснено певні дії щодо реформування існуючої системи пенсійного забезпечення:

1. Розроблено законопроект щодо підвищення пенсій та фінансової стабільності Пенсійного фонду України.

2. Розроблено законопроект щодо забезпечення мінімального гарантованого пенсійного доходу непрацездатних громадян.

3. Розроблено законопроект про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення.

4. Проведено щорічної індексації пенсій усім категоріям пенсіонерів.

5. Проведено перерахунків та підвищення пенсійних виплат.

Виділимо показники ефективності досягнення цілей:

1. Пенсіонери отримують підвищені пенсійні виплати.

2. Застраховані особи мають дистанційний доступ до своїх пенсійних справ в електронному вигляді.

3. Забезпечено розвиток недержавного пенсійного забезпечення.

4. Не менше відсотків економічно активного населення залучено до накопичувальної системи пенсійного забезпечення (2 і 3 рівень пенсійної системи).

Один із шляхів удосконалення - реалізація Єдиної інформаційної системи соціальної сфери (ЄІССС). Ця система передбачає взаємодію інформаційних ресурсів соціальних інституцій, суб'єктів накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та їх інтеграцію з іншими державними інформаційними ресурсами, включаючи державні реєстри.

З метою цифрової трансформації соціальної сфери, затверджено Стратегію (розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 N 1353-р), що включає в себе створення ЄІССС. Однією з її складових є Єдиний соціальний реєстр (ЄСР), який міститиме інформацію про отримувачів соціальної допомоги з обов'язковим вказанням їхнього статусу та права на отримання соціальної підтримки.

На сьогодні розроблено програмне забезпечення першої черги ЄІССС в частині реалізації через ЄСР таких прикладних функцій:

1. Формування в електронному вигляді довідок про заробітну плату, сплачені страхові внески, розмір пенсії;

2. Відображення електронного пенсійного посвідчення.

Ефективне управління Пенсійним фондом України є ключовим напрямком реформ та включає в себе такі заходи:

1. Реформа державного управління фондом. Основна мета цієї реформи полягає в покращенні системи державного управління Пенсійним фондом для забезпечення ефективності та прозорості його функціонування.

2. Реформа децентралізації. Мета цього заходу – сформування ефективного управління та організації відповідних процесів у пенсійній структурі, сприяючи створенню та підтримці сприятливого життєвого середовища для українців та працівників Пенсійного фонду.

3. Розвиток електронних послуг для пенсіонерів та громадян. Реформа передбачає активний розвиток та надання електронних послуг з метою забезпечення високоякісних та доступних публічних сервісів, враховуючи інтереси як держави, так і громадян.

4. Прозорі публічні фінанси та оптимізація виділення коштів. Спрямована на забезпечення прозорості фінансових операцій, закупівель та ефективного використання коштів для виплат пенсій та інших потреб.

5. Реформування фіскальних органів. Зокрема, спрямована на зміцнення системи оподаткування та фіскальної політики.

Мета реформи децентралізації полягає в створенні ефективного самоврядування та оптимальної системи організації роботи державної структури Пенсійного фонду. Це включає в себе добровільну та доброчесну сплату внесків, зміцнення економіки та фінансову децентралізацію, а також нові повноваження для об'єднання громадського мислення та співпраці.

Розвиток електронних послуг має на меті забезпечення доступу громадян та бізнесу до якісних та зручних публічних послуг без корупційних ризиків.

Реформа передбачає створення цифрової держави, в якій всі необхідні документи зібрані в одному місці, доступному через електронні кабінети Пенсійного фонду. Важливим аспектом є постійне удосконалення цих послуг для цивільних та військових пенсіонерів.

19 квітня 2023 року у Верховній Раді був зареєстрований законопроект щодо переходу на накопичувальну пенсійну систему. Ця реформа, яка розглядалася ініціативами різних президентів протягом багатьох років, набула особливого актуальності через воєнну агресію. Нагадаємо, що в листопаді 2022 року парламент відклав обговорення питання про перехід до накопичувальної системи.

Хоча українська система пенсій офіційно є трирівневою, на практиці з 1991 року діє лише перший її рівень – солідарна система пенсійного забезпечення. У країні головний принцип цієї системи полягає в тому, що люди сплачують податки, частина яких передається в розпорядження Пенсійного фонду або аналогічної організації. Цей фонд потім виплачує пенсії за рахунок цих коштів. У ролі такого податку в Україні виступає ЄСВ – єдиний соціальний внесок, кошти з якого управляються Пенсійним фондом України.

Проблема полягає в тому, що населення України стрімко зменшується, а кількість працездатних громадян особливо суттєво зменшується. За даними Міністерства соціальної політики на січень 2023 року, в Україні було 10,8 млн пенсіонерів, і це число зросте після війни через військових пенсіонерів, отримувачів пенсій по втраті годувальника, осіб з інвалідністю тощо. У березні 2023 року кількість працюючих громадян і пенсіонерів вперше в історії країни вирівнялася – фактично один працюючий тепер утримує одного пенсіонера (10,7 млн платників на 10,8 млн пенсіонерів). Цей розрив швидше за все збільшиться через війну і соціальні негаразди.

Солідарна система пенсій базується на тому, що людина не має індивідуального рахунку, куди вона відкладає гроші на старість, а просто сплачує

податки державі. Передбачається, що коли платник податків настане на пенсію, його утримуватимуть та виплачуватимуть пенсію за рахунок коштів, які надходять від ще працюючих платників податків.

Однак зараз, ще раз підкреслимо, співвідношення працівник/пенсіонер становить 1:1, і цього вже не вистачає. І до війни Пенсійний фонд був переважно дотаційним, забезпечуючи виплати пенсій за рахунок державних субсидій. Зараз ситуація стала ще гірше, і ймовірно, після війни вона не поліпшиться. Однією з наслідків такого дисбалансу є недостатньо високі пенсії в Україні, де мінімальна пенсія після індексації складе 2361 грн, що очевидно недостатньо для життя в умовах війни, особливо при інфляції, що перевищила 26% за 2022 рік.

На відміну від солідарної системи, накопичувальна передбачає, що кожен працюючий платник податків власноруч віддає певний відсоток своєї зарплати в державний або недержавний пенсійний фонд. На сьогодні лише 9% українців відкладають кошти «на старість» через недержавне страхування, і державна накопичувальна система ще не введена в дію, хоча в Україні законодавчо передбачено три рівні пенсійного забезпечення.

Накопичувальна пенсійна система, теоретично, повинна бути вигіднішою та ефективнішою для українців, ніж солідарна. Законодавча ініціатива нині передбачає формування такої пенсії з трьох джерел - внесок роботодавця, внесок держави та добровільний внесок громадянина:

– Перший рік роботи накопичувальної системи: 1% від зарплати щомісяця (за співробітника платить роботодавець), плюс аналогічна сума від держави;

– Другий рік роботи накопичувальної системи: 1,5% від зарплати щомісяця (за співробітника платить роботодавець), плюс аналогічна сума від держави;

– Третій і наступні роки роботи накопичувальної системи: 2% від зарплати щомісяця (за співробітника платить роботодавець), плюс аналогічна сума від держави.

Протягом перших трьох років введення накопичувальної системи внесок роботодавця компенсується за рахунок того, що він виплачує від імені співробітника. Пропонується включити його до складу ЄСВ, який не планують скасовувати. Крім того, співробітник може робити добровільні внески, і якщо такий внесок не перевищує 3%, то його також буде спільно фінансувати держава на партнерських засадах.

Якщо ініціативу підтримають, збережені кошти будуть у Державному накопичувальному Пенсійному фонді (такої структури наразі не існує, і її, в разі можливих змін, доведеться створити). Українці, які внесуть гроші до цього фонду, зможуть вибрати, що робити з ними: витратити їх відряджено, якщо сума невелика і не перевищує певний поріг, або встановити для себе виплати частинами. При цьому, цікавою особливістю є те, що вони отримають і стандартну солідарну пенсію – це важливий момент, оскільки під дією законопроекту про накопичувальну систему, у випадку його прийняття, цю можливість матимуть лише офіційно працевлаштовані співробітники віком до 55 років.

Отже, за результатами праксеологічного аналізу стану стратегічного планування пенсійної реформи проведено моніторинг сучасного стану пенсійної системи в Україні. Визначено, що значна частина невирішених проблем сучасної пенсійної системи України обумовлена демографічними факторами, зовнішніми, параметричними елементами пенсійної системи та війною.

Першочергові заходи щодо забезпечення довгострокової фінансової стійкості пенсійної системи пов'язані не тільки з самою пенсійною системою («неефективністю розподільної моделі пенсійного страхування»), але й з державним управлінням «зовнішніми чинниками»: політичними, демографічними, економічними та соціально-трудовими тощо.

Хоча в останні роки уряд активно здійснював політику підвищення пенсій, це не знайшло помітного позитивного відгуку серед пенсіонерів. Свідченням

цього є серйозні проблеми в сфері охорони здоров'я в Україні, недорозвинене соціальне обслуговування літнього населення і відсутність засобів для нормального проведення дозвілля. Таким чином, люди, виходячи на пенсію, починають відчувати депресію внаслідок самотності, в яку їх ставлять відносно держави та органів пенсійного фонду, визначаючих розмір пенсії, що призводить до негативного ставлення до життя.

Висновки до розділу 2

В другому розділі роботи проаналізовано систему пенсійного забезпечення в Україні. В результаті дослідження було отримано наступні висновки:

1. Дослідження аналізу формування та використання коштів Пенсійного фонду України. Проаналізувавши сучасний стан пенсійної системи України, а саме вікову структуру та сумарне навантаження населення, бачимо що навантаження на працездатне населення не зменшується, а поступово зростає, що є несприятливим фактором для пенсійної системи України. Починаючи з 2022 року в Україні виникла проблема в пенсійній системі, передумовами цього були: збільшення відсотків внутрішнього державного боргу, збільшення кількості людей пенсійного віку, економічні проблеми в країні, через старіння населення, низьку народжуваність, міграція працездатних людей за кордон і зростання тривалості життя, що створюють значні труднощі для стабільності системи пенсійних виплат. Війна ще більше загострила ці проблеми, що вплинуло як на кількість платників пенсійних внесків, так і на бюджетні можливості держави.

2. Аналізуючи формування та використання коштів Пенсійного фонду України, ми дійшли висновку, що дані показники свідчать про позитивну тенденцію зростання надходжень бюджету Пенсійного фонду України, а також про стабільність підвищення рівня видатків на пенсійне забезпечення. У 2024 році Пенсійний фонд України був забезпечений у повному обсязі фінансовими ресурсами на виплату пенсій та грошової допомоги 10,3 млн. пенсіонерів.

Пенсійний фонд функціонує як самостійна фінансова структура, його кошти не входять до державного бюджету і не можуть бути використані на інші цілі, крім виплати пенсій і допомоги.

3. Проаналізувавши напрями пенсійної реформи в Україні, можна відокремити декілька основних положень, що впливають на суспільство, головними з них є: підвищення пенсійного віку для жінок; збільшення ставки внесків до пенсійного фонду; обмеження максимальних розмірів пенсій і пенсій працюючим пенсіонерам, дочасний вихід на пенсію тощо. Проте жоден з них не є досконалим, саме тому і перебуває тільки на стадії обговорення.

РОЗДІЛ 3

МОДЕЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Системи недержавного пенсійного страхування

Система недержавного пенсійного забезпечення (далі – НПЗ) становить третій рівень пенсійної системи. Її розбудова здійснюється починаючи з 2004 року після набрання чинності Законом України «Про недержавне пенсійне забезпечення». Основу такої системи становлять недержавні пенсійні фонди.

Основною метою інвестування пенсійних активів є отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат разом із забезпеченням дохідності пенсійних активів вище рівня інфляції та залучення довгострокових інвестиційних ресурсів, необхідних для модернізації економіки.

За даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано у 8 регіонах України (рис. 3.1). Найбільша кількість НПФ зосереджена у м. Києві – 40, або 71, % від загальної кількості НПФ.

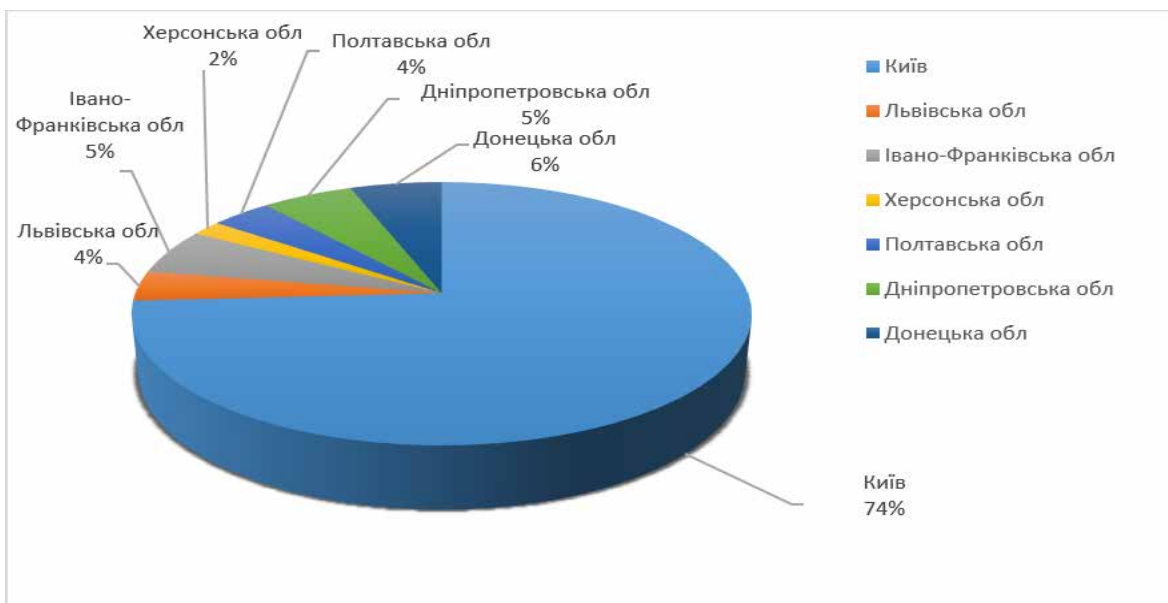

Рис.3.1. Територіальний розподіл НПФ

Основні показники діяльності НПФ, згідно з поданими звітними даними, та темпи їх приросту наведені в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показник	31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023	Темпи приросту, %	
				станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021, (%)	станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022, (%)
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	95,5	96,1	96,9	0,6	0,8
Загальна кількість учасників НПФ, млн. грн.	890,7	887,8	886,3	-0,3	-0,2
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	3 874,7	4 146,0	4 889,8	7,0	17,9
у тому числі:					
від фізичних осіб	425,2	506,7	616,9	19,2	21,7
від фізичних осіб-підприємців	0,3	0,3	0,3	0,0	0,0
від юридичних осіб	2 192,4	2 299,6	2 413,50	4,9	5
Пенсійні виплати, млн. грн.	1 287,20	1 461,10	1 661,7	13,5	13,7
Кількість учасників, що отримали/отримують пенсійні виплати, тис. осіб	90,0	91,1	93,8	2,1	2,1
Сума інвестиційного доходу, млн. осіб	2 957,4	3 285,6	4 088,5	11,1	24,4
Прибуток від інвестування активів НПФ, млн. грн.	2 428,7	2 683,6	3 403,8	10,5	26,8
Сума витрат, що відшкодовується за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	528,7	602,0	684,7	13,9	13,7

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Станом на кінець 2023 року адміністраторами недержавних пенсійних фондів укладено 96,9 тис. шт. пенсійних контрактів, що більше на 0,8% порівняно з станом на 2022 рік.

Структура пенсійних контрактів:

- з вкладниками – фізичними особами – 90,2 тис. шт.;
- з вкладниками фізичними особами-підприємцями – 0,1 тис. шт.;
- з вкладниками – юридичними особами – 6,6 тис. шт..

Збільшення кількості пенсійних контрактів пов'язане зі збільшенням пенсійних контрактів з фізичними особами. Так:

- порівняно зі станом на 2022 рік збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 2023 рік становило 1% (0,9 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 1,5% (0,1 тис. шт.);
- порівняно зі станом на 2021 рік збільшення кількості контрактів з фізичними особами станом на 2023 рік становило 1,7% (1,5 тис. шт.), зменшення кількості контрактів з юридичними особами становило 1,5% (0,1 тис. шт.).

Пенсійні контракти станом на 2023 рік укладено з 89,5 тисячі вкладників, з яких:

- юридичні особи – 2 тисячі, або 2,2% від загальної кількості вкладників;
- фізичні особи – 87,5 тисячі, або 97,8%.

Кількість вкладників станом на 2023 рік збільшилася порівняно з аналогічним періодом 2022 року на 0,9% (0,8 тис. вкладників) та станом на 2022 рік порівняно з 2021 року кількість вкладників збільшилася на 0,5% (0,4 тис. вкладників).

Станом на 2022 рік кількість вкладників становить 88,7 тисячі, з яких юридичні особи становили 2 тисячі вкладників, фізичні особи – 86,7 тисячі вкладників.

Станом на 2021 рік – 88,3 тисячі вкладників, з яких юридичні особи становили 2 тисячі вкладників, фізичні особи – 86,3 тисячі вкладників.

Збільшення кількості вкладників за період з 2022 року по 2023 рік відбулося за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 0,9% .

Станом на 2023 рік загальна кількість учасників НПФ становила 886,3 тис. осіб (станом на 2022 рік – 887,8 тис. осіб), з яких отримали/ отримують пенсійні виплати 93,8 тис. осіб (10,6% від загальної кількості учасників).

Таблиця 3.2

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. Виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2022/ станом на 31.12.2021, (%)	Приріст станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022, (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,0	2,0	2,0	0,0	0,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	86,3	86,7	87,5	0,5	0,9
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	88,3	88,7	89,5	0,5	0,9
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	6,7	6,7	6,6	0,0	-1,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	88,7	89,3	90,2	0,7	1,0
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	95,5	96,1	96,9	0,6	0,8

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Станом на 2023 рік переважну більшість учасників НПФ становили особи віком від 25 до 50 років, а саме 49,8%, та особи вікової групи від 50 до 60 років, що становили 25,3%. Частка учасників НПФ вікової групи старше 60 років

становила 24,5%, вікової групи до 25 років – 0,5%. В таблиці 3.5 відображено кількість учасників НПФ (за статевою ознакою в розрізі вікових груп).

Таблиця 3.3

Кількість укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. виміру	Станом на		
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023
Кількість вкладників юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців	тис. осіб	2,0	2,0	2,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	86,3	86,7	87,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами та фізичними особами-підприємцями	тис. шт.	6,8	6,8	6,7
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	88,7	89,3	90,2

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Таблиця 3.4

Динаміка кількості учасників недержавних пенсійних фондів

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2023 /станом на 31.12.2022, (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023	
Кількість учасників НПФ	тис. осіб	890,7	887,8	886,3	-0,2
Кількість учасників, які отримують (отримали)	тис. осіб	90,0	91,9	93,8	2,1

Джерело: Розробка автора на основі [47]

У кожній віковій групі більшість становлять чоловіки, а саме 57,7% від загальної кількості учасників НПФ. Причому у віковій групі старше 60 років їхня кількість перевищує кількість жінок у 1,6 разу.

Пенсійні виплати (одноразові та на визначений строк) станом на 2023 рік становили 1661,7 млн. грн., що на 13,7% більше в порівнянні з 2022 роком (таб. 3.6), при цьому одноразові виплати зросли на 6,9%, пенсійні виплати на визначений строк – на 21%.

Таблиця 3.5

Кількість учасників НПФ за статевою ознакою у розрізі вікових груп
станом на 2023 рік

Вікова група	Од. виміру	Ж	Ч	Всього	Питома вага від вікової категорії, %	
					жінок	чоловіків
до 25 років	тис. осіб	1,7	2,3	4,0	42,5	57,5
25-50 років	тис. осіб	187,8	253,4	441,2	42,6	57,4
50-60 років	тис. осіб	101,1	122,8	223,9	45,2	54,8
більше 60 років	тис. осіб	84,5	132,7	217,2	38,9	61,1
Всього	тис. осіб	375,1	511,2	886,3	42,3	57,7

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Таблиця 3.6

Динаміка пенсійних виплат

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 2023/ станом на 2022, (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023	
Одноразові пенсійні виплати	млн. грн.	711,1	757,4	809,9	6,9
Пенсійні виплати на визначений строк	млн. грн.	576,1	703,7	851,8	21
Всього	млн. грн.	1287,2	1461,1	1661,7	13,7

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Сукупно недержавними пенсійними фондами станом на 2023 рік було здійснено пенсійних виплат (одноразових та на визначений строк) 93,8 тисячі учасників, тобто 10,6% від загальної кількості учасників, які отримали/отримують пенсійні виплати.

Одним із основних якісних показників, які характеризують систему НПЗ, сплачені пенсійні внески.

Сума пенсійних внесків станом на 2023 рік становить 3 043,2 млн. грн., збільшившись на 8% (224,2 млн. грн.) в порівнянні з 2022 роком. Порівняно зі 2021 роком сума пенсійних внесків станом на 2022 рік збільшилась на 7,7% (200,7 млн. грн.).

У загальній сумі пенсійних внесків станом на 2023 рік основну частину, або 79,3%, становлять пенсійні внески від юридичних осіб, на які припадає 2413,5 млн. грн.

Станом на 2023 рік збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 21,7 % (110,2 млн. грн.) та суми пенсійних внесків від юридичних осіб на 5 % (113,9 млн. грн.). Станом на 2022 рік збільшення суми пенсійних внесків від фізичних осіб на 19,2 % (81,5 млн. грн.), при цьому суми пенсійних внесків юридичних осіб зменшилися на 4,9 % (107,2 млн. грн.).

Загальна вартість активів, сформованих недержавними пенсійними фондами, станом на 2023 рік становила 4889,8 млн. грн., що на 17,9 %, або на 743,8 млн. грн. більше в порівнянні з 2022 роком та на 26,2 %, або на 1015,1 млн. грн. більше в порівнянні з 2021 роком (табл. 3.7).

Для НПФ властиво формувати портфель, до якого входять об'єкти інвестування з мінімальним ступенем ризику. Тому особливого значення набуває вибір інвестиційних інструментів, використовуючи які НПФ зможуть забезпечити захист грошових коштів населення від інфляційних процесів і при цьому отримувати визначений приріст капіталу.

Таблиця 3.7

Динаміка основних показників системи НПЗ

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2023/ станом на 31.12.2022, (%)
		31.12.2021	31.12.2022	31.12.2023	
Пенсійні виплати	млн. грн.	1 287,2	1 461,1	1 661,7	13,7
Пенсійні внески	млн. грн.	2 618,3	2 819,0	3 043,2	8,0
Пенсійні активи	млн. грн.	3 874,7	4 146,0	4 889,8	17,9

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Метою інвестування пенсійних активів є, насамперед, збереження пенсійних заощаджень громадян. Стратегія інвестування недержавних пенсійних фондів є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ. Тому вже

тривалий період, основними напрямками інвестування НПФ залишаються державні цінні папери та грошові кошти, розміщені на депозитах.

Станом на 2023 рік відбувся приріст вкладень в банківські метали (на 59,2%), в державні цінні папери (на 29,6%), в грошові кошти на рахунках у банках (на 26,2%), в акції (на 6,4%), також збільшилася дебіторська заборгованість (на 15,9%) та значно зменшився обсяг вкладень в об'єкти нерухомості (на 62,8%), облігації підприємств (на 51,6%), в облігації внутрішніх місцевих позик (на 17,2%) та інші інвестиції (на 0,9%).

Загальний дохід, отриманий від інвестування пенсійних активів, станом на 2023 рік становив 4 088,5 млн. грн., збільшившись у порівнянні зі 2022 роком на 802,9 млн. грн., або на 24,4%.

Таблиця 3.8

Динаміка структури інвестованих пенсійних активів

Активи	Од. виміру	Загальна вартість		Приріст станом на 2022/станом на 2023, (%)
		31.12.2022	31.12.2023	
Державні цінні папери	млн. грн.	1 864,8	2 416,5	29,6%
Грошові кошти	млн. грн.	1 666,4	2 103,2	26,2%
Облігації підприємств	млн. грн.	374,3	181,0	-51,6%
Об'єкти нерухомості	млн. грн.	109,0	40,6	-62,8%
Дебіторська заборгованість	млн. грн.	50,4	58,4	15,9%
Акції	млн. грн.	42,0	44,7	6,4%
Інші інвестиції	млн. грн.	11,0	10,9	-0,9%
Облігації внутрішніх місцевих позик	млн. грн.	13,4	11,1	-17,2%
Банківські метали	млн. грн.	14,7	23,4	59,2%
Всього:	млн. грн.	4 146,0	4 889,8	17,9%

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Витрати, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 2023 рік зросли на 13,7 % у порівнянні з 2022 роком і цілому за час існування пенсійних фондів становлять 684,7 млн. грн., або 12,2 %.

За період з 31.12.2022 по 31.12.2023 такі витрати зросли на 13,7 % (82,7 млн. грн.) за рахунок надання послуг з управління активами НПФ на 44,2 млн.

грн. (13,5%), з адміністрування НПФ на 28,9 млн. грн. (15%), послуг зберігача на 5,9 млн. грн. (15,2%), проведення планових аудиторських перевірок на 2,3 млн. грн. (18,4 %), пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами на 0,7 млн. грн. (10,1 %) та надання інших послуг, передбачених чинним законодавством з НПЗ, на 0,7 млн. грн. (2,9 %). Структура цих витрат станом на 2023 рік відображено у таблиці 3.9.

Таблиця 3.9

Динаміка структури витрат, що відшкодовуються, за рахунок пенсійних активів

Витрати	Од. виміру	Станом на		Відхилення		Питом а вага, (%)
		31.12.2022	31.12.2023	млн. грн.	%*	
Винагорода за надання послуг з адміністрування НПФ	млн. грн.	192,2	221,1	28,9	15,0	32,3
Винагорода за надання послуг з управління активами НПФ	млн. грн.	327,8	372,0	44,2	13,5	54,3
Оплата послуг зберігача	млн. грн.	38,7	44,6	5,9	15,2	6,5
Оплата послуг з проведення планових аудиторських перевірок НПФ	млн. грн.	12,5	14,8	2,3	18,4	2,2
Оплата послуг, пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третіми особами	млн. грн.	6,9	7,6	0,7	10,1	1,1
Оплата інших послуг, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення	млн. грн.	23,9	24,6	0,7	2,9	3,6
Загальна сума витрат, що відшкодовані за рахунок пенсійних активів	млн. грн.	602,0	684,7	82,7	13,7	100,0

Джерело: Розробка автора на основі [47]

Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 2023 рік припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 54,3% та адміністрування НПФ – 32,3% від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду становили 6,5%; інші

послуги, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення – 3,6%; послуги з проведення планових аудиторських перевірок НПФ – 2,2%; послуги, пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третім особам – 1,1% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів.

3.2 Прогнозна модель стану системи пенсійного страхування.

Суспільні погляди стосовно доцільності запровадження пенсійної системи II рівня цілком справедливо розходяться. Сьогодні можна почути і «за», і «проти» вказаного заходу. Причому аргументи сторін мають здебільшого якісний, а часом і відверто емоційний характер. При цьому побоювання супротивників вказаного заходу аж ніяк не можна вважати безпідставними.

З розрахунками того чи іншого аспекту запровадження системи II рівня можна ознайомитися в нечисленних джерелах [23, 47, 56, 68, 74], однак повної уяви про соціально-економічні наслідки цього заходу вони не дають. На нашу думку, остаточне рішення щодо доцільності запровадження системи II рівня має базуватися насамперед не на емоціях і політико-кон'юнктурних міркуваннях, а на науково обґрунтованих розрахунках. Саме їх на сьогодні й бракує. Виклики та загрози, що періодично виникають у сучасній економіці країни, зумовлюють необхідність передбачення на об'єктивних засадах хоча б приблизних сценаріїв того, що може відбутися в майбутньому.

Досягти цього без застосування кількісних, зокрема математичних, методів неможливо. Зважаючи на це, розрахунки впливу запровадження системи II рівня на соціально-економічні показники суспільного розвитку в довгостроковій перспективі за допомогою макроекономічних моделей і сценарного аналізу слід вважати нагальною необхідністю.

У зв'язку з тим, що структура економіки України значною мірою орієнтована на міжнародну торгівлю (про це свідчить індикатор відкритості

економіки, що розраховується як відношення суми експорту й імпорту товарів і послуг до ВВП), можна стверджувати, що стабільність ситуації на світових ринках має основне значення для розвитку нашої країни. Тому головним сценарним припущенням довгострокового прогнозу соціально-економічного розвитку України є її залежність від світових трендів. Однією з найбільш імовірних проблем світової економіки експерти називають новий виток боргової кризи в єврозоні. Їхні думки розходяться щодо оцінок впливу на Україну кризових проявів, що спостерігаються на міжнародному фінансовому ринку, і перспектив розвитку світової економіки [36].

У новому звіті Світового банку зазначено: «Країни, що розвиваються, мають підготуватися до загрози подальшого зниження темпів зростання економіки, оскільки боргові проблеми країн єврозони і послаблення росту деяких великих країн з перехідною економікою, погіршують перспективи зростання світової економіки» [62].

Темпи світового економічного розвитку в тривалій перспективі мають хвилеподібний характер. Час початку і закінчення періодів поліпшення та погіршення економічної кон'юнктури не піддається точним оцінкам. Небагато «фабрик думок» ризикують публікувати довгострокові прогнози на 25–50 років наперед. З-поміж них такі: Goldman Sachs (GS), Centre d'Etudes Perspectives et d'Informations Internationales (CEPII), The Economist Intelligence Unit (EIU).

Методика розроблення прогнозу всіх названих центрів базується на екстраполяції виявлених тенденцій. Відмінності в оцінках залежать насамперед від того, який період був обраний у якості вихідного [63]. Якщо ґрунтуватися на ретроспективних оцінках середньорічних темпів приросту світового ВВП за останні 30 років XX сторіччя, протягом більшої частини якого переважала несприятлива кон'юнктура, то точка відліку виявиться заниженою (наприклад, дані Центру досліджень журналу The Economist) [74]. Відповідно були отримані досить низькі оцінки темпів майбутнього розвитку, особливо для розвинених

країн. Метод екстраполяції пов'язаний із помилками у прогнозах через хвилеподібний характер динаміки економічного розвитку.

Ризиком довгострокового прогнозу, що виникає при спробах передбачити розвиток економіки, науки й технологій, є висока ймовірність появи в процесі розвитку зовсім нових непередбачуваних чинників впливу. Тому головним завданням довгострокового прогнозування є дослідження можливостей, які можуть бути реалізовані. Питання про те, чи будуть вони дійсно втілені в життя, є більше питанням ефективності політики, ніж наукового передбачення [17].

Оскільки темпи економічного зростання визначені на довгостроковий період, застосування моделі функції сукупної пропозиції здійснюється в режимі вирішення оберненого завдання: які обсяги номінального та реального ВВП, інвестицій, рівень завантаження капіталу обумовлюють задані темпи економічного зростання при визначених вхідних даних – чисельності ефективних платників страхових зборів, номінальної заробітної плати, чисельності населення, коефіцієнта технології виробництва й дефлятора ВВП.

У якості прогнозу динаміки населення до 2050 р. використовуються розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень [73], які враховують різні варіанти народжуваності, тривалості життя та міграції, що обумовлює діапазон можливих значень (імовірний пучок) чисельності населення на кінець 2050 р. – від 42,3 до 25,0 млн осіб. У подальших розрахунках для всіх варіантів прогнозу ВВП використовується оптимістичний сценарій (верхня границя пучка) (рис. 3.2), що відповідає варіанту демографічного прогнозу «1-й високий, високий, високий» і відображає комбінацію найбільш виграшних варіантів прогнозу народжуваності, тривалості життя та міграції.

Точний точковий прогноз є неможливим через існування значної кількості прямих і прихованих чинників, що впливають на досліджувані процеси, також залишається незрозумілим механізм і характер їх рекурентних зв'язків. Імовірною також є поява нових чинників, що можуть докорінно змінити всю

систему соціально-економічних взаємозв'язків і, зрештою, спричинити непередбачувані демографічні наслідки. У якості прогнозу чисельності ефективних платників податків і страхових зборів використовуються розрахунки НДІ праці та зайнятості населення (рис. 3.3).

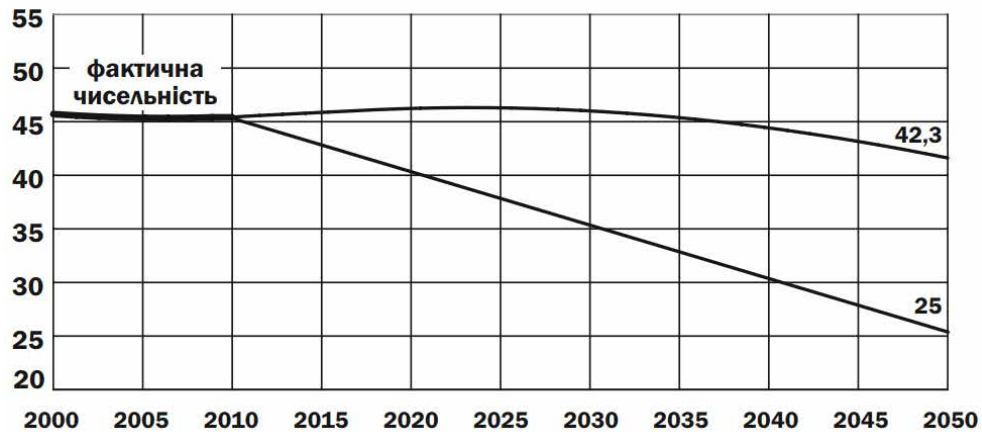

Рис. 3.2. Прогноз динаміки населення України до 2050 р., млн осіб

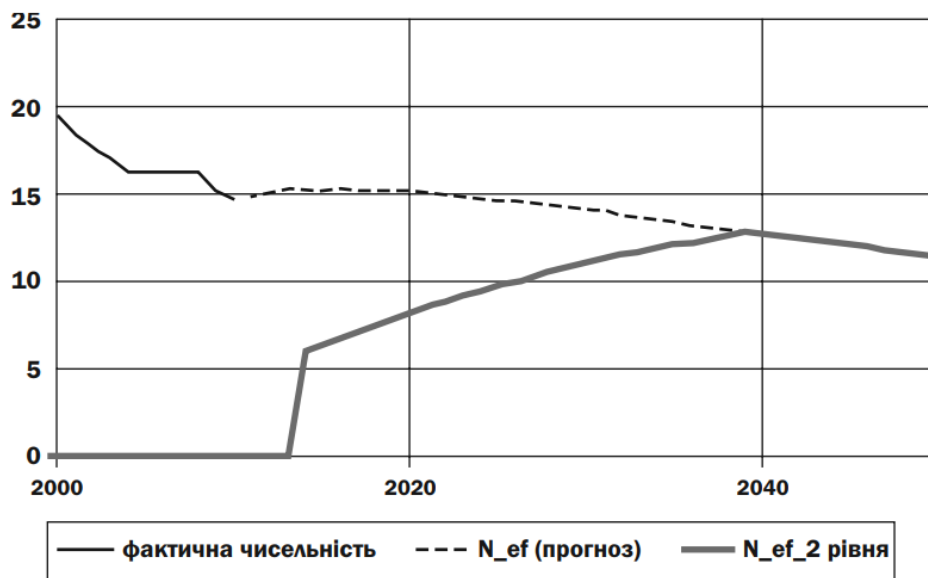

Рис 3.3. Динаміка чисельності ефективних платників страхових зборів до 2050 р.

Для всіх варіантів прогнозу інфляція поступово зменшується з 8,0 % у 2011 р. до 5,0 % у 2050 р. Таке припущення про поступове зменшення рівня інфляції базується на реалізації заходів спільного антиінфляційного плану уряду з

Національним банком і створенні фундаментальних чинників цінової стабілізації; здійсненні переходу до таргетування інфляції та політики плаваючого обмінного курсу з одночасним посиленням дієвості процентної політики; підвищенні прозорості й ефективності використання бюджетних коштів та інших.

Для всіх варіантів прогнозних розрахунків передбачається зниження дефлятора ВВП та інфляції до 2050 р.: для оптимістичного варіанту – з 13 % у 2013 р. до 7,0 % у 2050 р.; для песимістичного варіанту: з 13 % у 2013 р. до 5,0 % у 2025–2050 рр. (рис. 3.4).

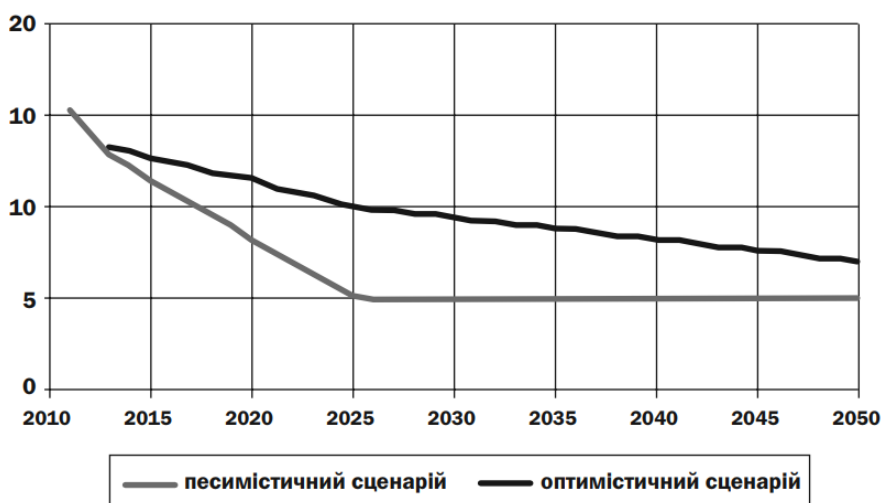

Рис. 3.4. Динаміка дефлятора ВВП, % приросту

Передбачається поступове підвищення коефіцієнта технології виробництва (частки ВВП у випуску) з 0,445 у 2011 р. до 0,5 у 2050 р. зав дяки впровадженню конкурентоспроможних технологій через виконання таких завдань: відновлення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для промисловості; посилення інституційно-інвестиційного складника розвитку промисловості; використання потенціалу України з розширення середньотехнологічних виробництв і комплексної реструктуризація галузей з низькими конкурентними характеристиками (рис. 3.5)

Найважливішим складником економічного розвитку є соціальний, що визначається коефіцієнтом еластичності виробничої функції (a) – часткою оплати праці у випуску, яка в одному зі сценаріїв приймається константою (на рівні 2011 р., 0,22) (3.2), а в іншому – поступово збільшується з 2014 р. до середнього рівня економічно розвинених країн (з 0,22 до 0,28) (3.2):

$$a_t = \frac{\varepsilon_t N_t^D (P_t) \frac{W_t}{P_t} k_{sn}}{V_t} = 0,22 = Const \quad (3.2)$$

$$a_t = 0,0016216 * t + 0,19729$$

Із цих рівнянь однозначно випливає значення номінальної заробітної плати як ендогенного показника, що обчислюється в моделі.

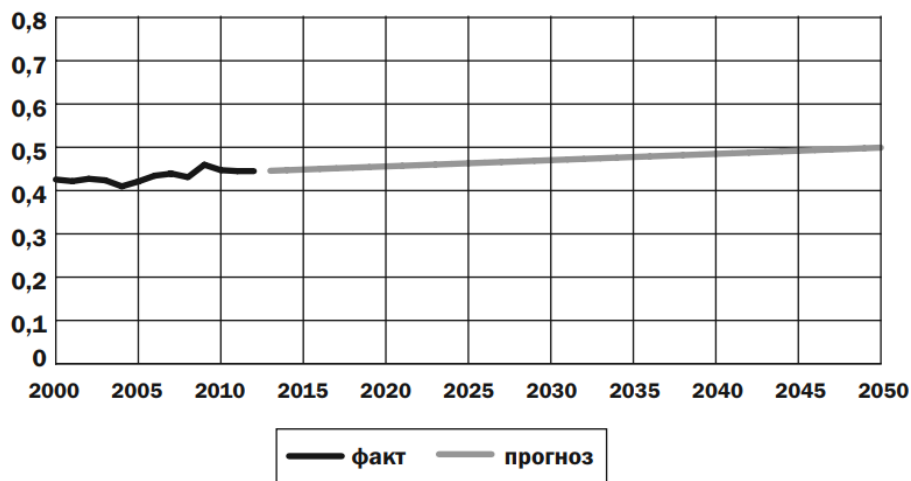

Рис. 3.5 Динаміка коефіцієнта технології виробництва

Виявлена залежність коефіцієнта завантаження капіталу від інвестицій використовується для визначення такого обсягу інвестицій, які забезпечують необхідний рівень коефіцієнта завантаження капіталу, що відповідає заданим темпам економічного зростання реального ВВП (рис. 3.6). Після 2024 р. діє логарифмічна залежність, яка відображає віддачу, що зменшується, від вкладення інвестицій у кожному подальшому періоді. У якості прогнозу чисельності

пенсіонерів використовуються прогнозні розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень і власні прогнози щодо динаміки коефіцієнта заміщення [23].

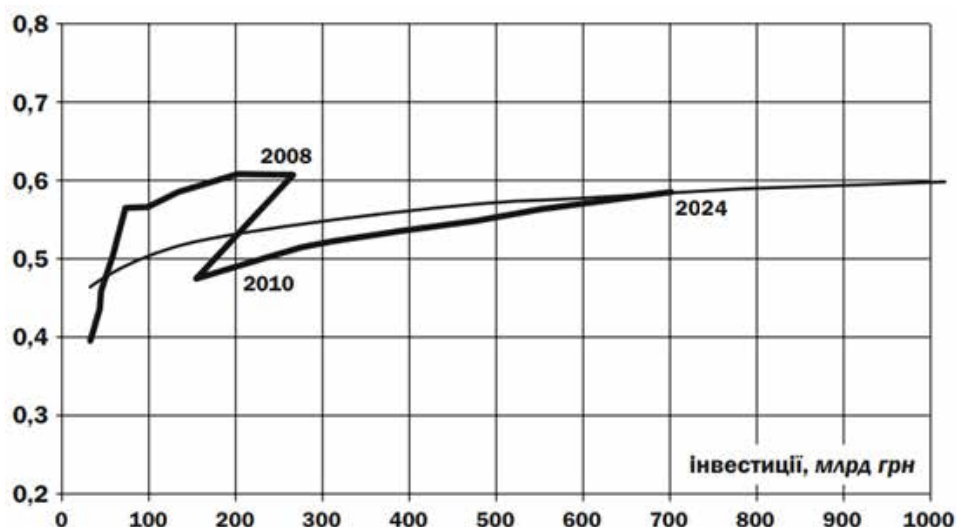

Рис 3.6 Динаміка коефіцієнта завантаження капіталу

Беручи до уваги подані вище припущення, необхідні прогнозні дані в моделі сукупної пропозиції, отримаємо такі соціально-економічні показники для подальших розрахунків пенсійної системи:

- 1) оптимістичний сценарій: $a = 0,22 = const$.

Таблиця 3.10

Соціально-економічні показники базового оптимістичного сценарію

($a = 0,22 = const$)

Показник	2014	2020	2030	2040	2050
Номінальний ВВП, млрд. грн	2142,6	6006,1	27465,5	101024,7	324846,1
Реальний ВВП, % до п.п.	106,0	106,0	105,5	104,5	104,5
Дефлятор ВВП, % до п. п.	112,9	111,3	109,4	108,2	107,0
Інвестиції, млрд грн	506,5	1635,0	5680,0	16650,0	48600,0
Питома вага інвестицій до ВВП, %	23,6	27,2	20,7	16,5	14,9
Номінальна ЗП, грн	4109,5	11090,3	52745,4	211088,2	749849,1
Середня пенсія, грн	2136,9	5766,9	27427,6	109765,9	389921,5
Питома вага дефіциту ПФУ до ВВП, %	3,84	3,3	4,47	6,46	8,96

Розрахунки НІСД відповідно до моделі «Альфа»

2) оптимістичний сценарій: $a = var = 0,22 \rightarrow 0,28$

Таблиця 3.11

Соціально-економічні показники базового оптимістичного сценарію

($a = 0,22 = const$)

Показник	2014	2020	2030	2040	2050
Номінальний ВВП, млрд. грн	2148,0	6169,2	29998,0	120967,5	440258,5
Реальний ВВП, % до п.п.	106,0	106,0	105,5	104,5	104,5
Дефлятор ВВП, % до п. п.	113,3	112,1	110,2	109,4	108,5
Інвестиції, млрд грн	511,8	1715,0	6240,0	20800,0	65000,0
Питома вага інвестицій до ВВП, %	23,8	27,8	20,8	17,2	14,8
Номінальна ЗП, грн	4156,2	12102,0	66433,3	314538,1	1357119,2
Середня пенсія, грн	2161,2	6293,0	34545,3	163559,8	705702,0
Питома вага дефіциту ПФУ до ВВП, %	3,87	3,51	5,16	8,04	11,96

Розрахунки НІСД відповідно до моделі «Альфа»

3) песимістичний сценарій: $a = 0,22 = const$

Таблиця 3.12

Соціально-економічні показники базового песимістичного сценарію

($a = 0,22 = const$)

Показник	2014	2020	2030	2040	2050
Номінальний ВВП, млрд. грн	2059,6	4585,0	11475,4	26378,4	60618,9
Реальний ВВП, % до п.п.	104,0	104,0	103,5	103,5	103,5
Дефлятор ВВП, % до п. п.	112,2	108,3	105,0	105,0	105,0
Інвестиції, млрд грн	419,0	808,0	2200,0	4520,0	9300,0
Питома вага інвестицій до ВВП, %	20,3	17,6	19,2	17,1	15,3
Номінальна ЗП, грн	3953,9	8501,2	22201,9	35468,7	140538,7
Середня пенсія, грн	2056,0	4420,6	11545,0	28843,7	73080,1
Питома вага дефіциту ПФУ до ВВП, %	3,84	3,31	4,5	6,50	9,0

Розрахунки НІСД відповідно до моделі «Альфа»

4) песимістичний сценарій: $a = var = 0,22 \rightarrow 0,28$

Соціально-економічні показники базового оптимістичного сценарію

(a = var = 0,22 → 0,28)

Показник	2014	2020	2030	2040	2050
Номінальний ВВП, млрд. грн	2064,9	4701,0	12619,8	31934,7	83325,2
Реальний ВВП, % до п.п.	104,0	104,0	103,5	103,5	103,5
Дефлятор ВВП, % до п. п.	112,5	108,7	105,8	106,2	106,5
Інвестиції, млрд грн	424,0	893,5	2910,0	5410,0	12450,0
Питома вага інвестицій до ВВП, %	20,5	19,0	23,0	16,9	14,9
Номінальна ЗП, грн	3998,9	9258,5	28125,1	83433,5	257571,8
Середня пенсія, грн	2079,4	4814,4	14625,1	43385,4	133937,3
Питома вага дефіциту ПФУ до ВВП, %	3,88	3,52	5,19	8,08	11,99

Розрахунки НІСД відповідно до моделі «Альфа»

Отримані в результаті розрахунків соціально-економічні показники є вихідними даними для моделювання наслідків запровадження системи II рівня.

3.3. Оцінка економічної ефективності пенсійної системи України

1. Чинники, що впливають на фінансовий стан солідарної системи (I рівня).
Ідеологія функціонування вітчизняної солідарної пенсійної системи в загальному випадку без урахування пільг та адміністративних витрат для забезпечення функціонування системи може бути описана таким чином:

$$F = t = f(k_{\text{пенс}}, k_{\text{платн}}, p_1, p_2, n) \quad (3.4)$$

Де, $k_{\text{пенс}}$ – кількість пенсіонерів; $k_{\text{платн}}$ – кількість платників страхових внесків; p_1 – середня величина об'єкту справляння страхових внесків (середня заробітна плата); p_2 – середня пенсія; n – страховий внесок (збір на обов'язкове державне пенсійне страхування).

У загальному випадку баланс ПФУ, який забезпечує функціонування системи I рівня, визначається так:

$$k_{\text{платн}} * p_1 * n = k_{\text{пенс}} * p_2 \quad (3.5)$$

У випадку, коли ліва частина (3.5) (власні доходи ПФУ) менша за праву (видатки ПФУ), виникає дефіцит бюджету ПФУ, єдиним джерелом покриття якого на сьогодні є кошти держбюджету. У зазначеному рівнянні кількість пенсіонерів можна вважати єдиною об'єктивною змінною (за умови законодавчої незмінності пенсійного віку). Решта має суб'єктивний характер, тобто потенційно підлягає регулюванню за допомогою адміністративних чи економічних важелів.

2. Парадигма запровадження системи II рівня. Вона передбачає, що джерелом її наповнення стане частина пенсійних внесків, які сьогодні в повному обсязі спрямовуються до ПФУ. Хоча процес переспрямування частини внесків матиме розтягнутий у часі характер (на момент запровадження до системи залучаються лише особи, молодші 35 років, а процент відрахування зростатиме з 2 до 7 %, тобто щорічно на 1 % протягом 6 років), у бюджеті ПФУ виникає ефект «випадаючих доходів», або «дефіцит переходу». Нині в загальному випадку страховий внесок до ПФУ складає 35,2 % від фонду заробітної плати. Запровадження II рівня пенсійного забезпечення означає, що за 5 років з моменту старту системи до дохідної частини бюджету ПФУ будуть надходити внески від фонду заробітної плати в обсязі лише 28,2 %, а 7 % спрямовуватиметься в систему II рівня.

3. Опис грошових потоків. Грошові потоки з початку запровадження системи II рівня розподіляються між ПФУ та Накопичувальним фондом таким чином (табл. 3.14-3.15).

Таблиця 3.14

Розрахунок грошових потоків до ПФУ за роками у випадку
запровадження системи II рівня з 2014 р.

Рік	Надходження ПФУ
2014	$NPFU^{2014} = (33,2\% * 12 * PL_{35}^{2014} + 35,2\% * 12(PL^{2014} - PL_{35}^{2014})) * ZP_{cp}^{2014}$
2015	$NPFU^{2015} = (32,2\% * 12 * PL_{36}^{2015} + 35,2\% * 12(PL^{2015} - PL_{36}^{2015})) * ZP_{cp}^{2015}$
2016	$NPFU^{2016} = (31,2\% * 12 * PL_{37}^{2016} + 35,2\% * 12(PL^{2016} - PL_{37}^{2016})) * ZP_{cp}^{2016}$
2017	$NPFU^{2017} = (30,2\% * 12 * PL_{38}^{2017} + 35,2\% * 12(PL^{2017} - PL_{38}^{2017})) * ZP_{cp}^{2017}$
2018	$NPFU^{2018} = (29,2\% * 12 * PL_{39}^{2018} + 35,2\% * 12(PL^{2018} - PL_{39}^{2018})) * ZP_{cp}^{2018}$
2019-39	$NPFU^{i+1} = (28,2\% * 12 * PL_{j+1}^{i+1} + 35,2\% * 12(PL^{i+1} - PL_{j+1}^{i+1})) * ZP_{cp}^{i+1}$
2040	$NPFU^{2040} = 28,2\% * 12 * PL^{i+1} * ZP_{cp}^{2040}$
Далі до 2050	$NPFU^{i+1} = 28,2\% * 12 * PL^{i+1} * ZP_{cp}^{i+1}$

Джерело: Розробка автора на основі [74]

Таблиця 3.15

Розрахунок грошових потоків до Накопичувального фонду за роками у
випадку запровадження системи II рівня з 2014 р.

Рік	Надходження до Накопичувального фонду
2014	$NNF^{2014} = 2\% * 12 * PL_{35}^{2014} * ZP_{cp}^{2014}$
2015	$NNF^{2015} = 3\% * 12 * PL_{36}^{2015} * ZP_{cp}^{2015}$
2016	$NNF^{2016} = 4\% * 12 * PL_{37}^{2016} ** ZP_{cp}^{2016}$
2017	$NNF^{2017} = 5\% * 12 * PL_{38}^{2017} ** ZP_{cp}^{2017}$
2018	$NNF^{2018} = 6\% * 12 * PL_{39}^{2018} * ZP_{cp}^{2018}$
2019	$NNF^{i+1} = 7\% * 12 * PL_{40}^{2019} * ZP_{cp}^{2019}$
Далі до 2050	$NNF^{i+1} = 7\% * 12 * PL_{j+1}^{i+1} * ZP_{cp}^{i+1}$

Джерело: Розробка автора на основі [74]

де $NPFU^i$ – власні надходження ПФУ у i -му році;

NNF^i – надходження Накопичувального фонду в i -му році;

PL^i – загальна кількість платників страхових внесків у i -му році;

PL_j^i – кількість платників страхових внесків, яким в i -му році не виповнилося j років;

ZP_{cp}^i – середньомісячна заробітна плата в i -му році.

$$2014 \leq i \leq 2050, 35 \leq j \leq 60.$$

4. Визначення кількості платників пенсійних внесків певного віку. Кількість платників внесків PL_j^i розраховувалася таким чином. Віковий зріз населення станом на 01.01.2011 р. було проаналізовано за даними Держстату [74]. При цьому вважалось, що трудове життя молодь починає в 20 років. Пенсійний вік до 2050 р. залишиться без змін і становитиме 60 років для чоловіків і жінок. Було встановлено, що станом на 01.01.2011 р. кількість працездатного населення становить 26881,67 тис. осіб. Кількість ефективних платників страхових внесків – 14783,84 тис. осіб. У віковому розрізі на цю ж дату частина населення у віці до 35 років становить 10727,84 тис. осіб, або 39,9 %.

Припущення:

1) розподіл ефективних платників страхових внесків відбувається у тій самій пропорції, тобто кількість платників, яким на 01.01.2014 р. не виповнилося 35 років, дорівнює 5898,75 тис. осіб, або 39,9 % від їх загальної кількості (14783,84 тис. осіб) [68];

2) на інтервалі 2014-2039 рр. відбувається стійке підвищення питомої ваги платників до системи II рівня з 39,9 % у 2014 р. до 100 % у 2039 р. унаслідок виходу на пенсію осіб, що не беруть участі в системі II рівня, з одночасним зростанням кількості учасників II рівня за рахунок молоді, що вперше виходить на ринок праці. Після 2039 р. усі платники страхових внесків є учасниками системи II рівня;

3) зміна питомої ваги учасників II рівня в загальній кількості платників внесків має рівномірний характер. Приріст складає: $\Delta = (100 \% - 39,9 \%) / 25$ років = 2,404 % щорічно (3.6).

Відповідно щорічна кількість платників до системи II рівня обраховується таким чином:

$$PL_j^i = PL^i * (39,9\% + 2,404\% * (j - 35))$$
$$2014 \leq i \leq 2039, 35 \leq j \leq 60 \quad (3.6)$$

Припускаємо, що учасники розподілені за річними когортами рівномірно. Циклічність і смертність не враховуються внаслідок низької значущості рівня коливань і відсутності достовірної прогнозової інформації.

5. Розрахунок інвестиційного потоку. До 2039 р. інвестиційний потік дорівнює надходженням до Накопичувального фонду. Починаючи з 2040 року почнуть виходити на пенсію особи, які приєдналися до системи II рівня в 2014 р. у 34-річному віці. Це означає, що з 2040 р. інвестиційний потік щорічно має зменшуватися на суму пенсійних накопичень (у т.ч. інвестиційний дохід) таких осіб (табл. 3.16).

Таблиця 3.16

Інвестиційний потік за роками

Рік	Надходження ПФУ
2014	$IP^{2014} = NNF^{2014} = 2\% * 12 * PL_{36}^{2014} * ZP_{cp}^{2014}$
2015	$IP^{2015} = NNF^{2015} = 3\% * 12 * PL_{36}^{2015} * ZP_{cp}^{2015}$
2016	$IP^{2016} = NNF^{2016} = 4\% * 12 * PL_{37}^{2016} ** ZP_{cp}^{2016}$
2017	$IP^{2017} = NNF^{2017} = 5\% * 12 * PL_{38}^{2017} ** ZP_{cp}^{2017}$
2018	$IP^{2018} = NNF^{2018} = 6\% * 12 * PL_{39}^{2018} * ZP_{cp}^{2018}$
2019	$IP^{2019} = NNF^{i+1} = 7\% * 12 * PL_{40}^{2019} * ZP_{cp}^{2019}$
до 2039	$IP^{i+1} = NNF^{i+1} = 7\% * 12 * PL_{j+1}^{i+1} * ZP_{cp}^{i+1}$
2040 - 2050	$IP^I = NNF^i - PV_{60}^i$

Джерело: Розробка автора на основі [74]

де NNF^i – надходження Накопичувального фонду в i -му році;

PL^i – загальна кількість платників страхових внесків у i -му році;

PL_j^i – кількість платників страхових внесків, яким у i -му році не виповнилося j років;

ZP_{cp}^i – середньомісячна заробітна плата в i -му році;

PV_{60}^i – сума пенсійних активів (у т. ч. інвестиційний дохід), накопичена учасниками системи II рівня, які в i -му році досягли пенсійного віку (60 років).

$$2014 \leq i \leq 2050, 35 \leq j \leq 60.$$

Сума пенсійних активів у спрощеному вигляді розраховується таким чином:

$$PV_{60}^i = PN_{cp60}^i * \frac{PL^i}{40} \quad (3.7)$$

де – PV_{60}^i сума пенсійних активів (у т. ч. інвестиційний дохід), накопичена учасниками системи II рівня, які в i -му році досягли пенсійного віку (60 років);

$PN_{cp.60}^i$ – середня сума індивідуальних пенсійних накопичень учасників, які в i -му році досягли пенсійного віку

$PL^i / 40$ – кількість учасників системи II рівня, які в i -му році досягли пенсійного віку.

Середня сума індивідуальних пенсійних накопичень учасників визначається рекурентною формулою:

$$PN_{cp.60}^i = PN_{cp}^{i-1} * (1 + DOX^i) + VIDR^i * ZP_{cp}^i * 12 \quad (3.8)$$

де $PN_{cp.60}^i$ – середня сума індивідуальних пенсійних накопичень учасників;

$VIDR^i$ – процент відрахувань до системи II рівня, який діє в i -му році;

ZP_{cp}^i – середня заробітна плата в i -му році;

DOX^i – дохідність пенсійних активів у i -му році.

6. Визначення індивідуального середнього розміру пенсії працівника при виході на пенсію. Для однорівневої системи на всьому інтервалі до 2050 р. середній розмір пенсії визначається через коефіцієнт заміщення, який дорівнює 52 %, що відповідає рівню 2010 р. Отже, розмір пенсії для однорівневої системи обчислюється так:

$$PENS_c = ZP_{cp}^i * 0,52 \quad (3.9)$$

Для дворівневої системи показник дорівнює 52 % до 2039 р. включно, після чого знижується із 45,24 % у 2040 р. до 42,64 % у 2050 р. Це пояснюється тим, що до 2039 р. на пенсію виходитимуть працівники, які не є учасниками II рівня. Отже, вони перераховують пенсійні внески до ПФУ в повному обсязі.

Тому коефіцієнт заміщення має залишатися на рівні 2011 р., щоб не передбачати погіршення життєвого рівня цієї когорти. Починаючи з 2040 р. на пенсію виходитимуть учасники системи II рівня, які робитимуть внески до Накопичувального фонду. Отже, коефіцієнт заміщення із солідарної системи для цієї когорти після 2040 р. має пропорційно знижуватися, виходячи з кількості років участі в солідарній і накопичувальній системах. При цьому один рік участі в солідарній системі обраховується з коефіцієнтом 1,35, а в накопичувальній – 1,08. Отже, коефіцієнт заміщення на інтервалі 2040-2050 рр. обраховується так:

$$k_{\text{зам}}^i = (Y_c * 1,35 + Y_i * 1,08) * \frac{0,52}{40} * 1,35 \quad (3.10)$$

де – $k_{\text{зам}}^i$ коефіцієнт заміщення для і-го року;

Y_c – кількість років участі в солідарній системі;

Y_i – кількість років участі в накопичувальній системі;

1,35 – оцінка одного року страхового стажу в солідарній системі;

1,08 – оцінка одного року стажу в накопичувальній системі;

0,52 – коефіцієнт заміщення на рівні 2011 р.;

40 – кількість років участі в пенсійній системі.

Особи, які виходитимуть на пенсію після 2039 р., отримають пенсію, що складається з двох частин:

$$PENS_{c,n} = PENS_c + PENS_n \quad (3.11)$$

де $PENS_{c,n}$ – сумарна пенсія із солідарної та накопичувальної систем;

$PENS_c$ – солідарна складова пенсії;

$PENS_n$ – накопичувальна складова пенсії.

Пенсія із солідарної системи $PENS_c$ обраховується як середня заробітна плата в i -му році, помножена на коефіцієнт заміщення, значення якого зменшується з 45,24 % у 2040 р. до 42,64 % у 2050 р.:

$$PENS_c = ZP_{cp}^i * k_{зам}^i$$
$$0,45 > k_{зам}^i > 0,43, 2050 > i > 2040 \quad (3.12)$$

де $PENS_c$ – солідарна складова пенсії;

ZP_{cp}^i – середня заробітна плата в році виходу на пенсію;

$k_{зам}^i$ – коефіцієнт заміщення для i -го року.

Пенсія з накопичувальної системи, із врахуванням середньої тривалості життя на пенсії, яка дорівнює 9 рокам (або 108 місяцям), розраховується так:

$$PENS_n = PN_{cp.60}^i / 108 \quad (3.13)$$

де $PENS_n$ – пенсія з накопичувальної системи;

$PN_{cp.60}^i$ – середня сума пенсійних накопичень особи, яка в i -ому році досягає пенсійного віку.

7. Обрахування балансу Пенсійного фонду України. Баланс ПФУ обраховується як різниця між дохідною та видатковою частинами у відповідному році:

$$BPFU^i = NPFU^i - VPFU^i \quad (3.14)$$

де $BPFU^i$ – баланс ПФУ в i -му році;

$NPFU^i$ – доходи ПФУ в i -му році;

$VPFU^i$ – видатки ПФУ в i -му році.

Доходи ПФУ в i -му році обраховуються відповідно до табл. 3.17. Видатки ПФУ в i -му році обраховуються так:

$$VPFU^i = \left(\frac{PL_{35}^{2014}}{15} * (i - 2039) * k_{зам}^i \right) + \left(OTR^i - \frac{PL_{35}^{2014}}{15} * (i - 2039) * 0,52 \right) ZP_{cp}^i * 12 \quad (3.15)$$

$$2040 \leq i \leq 2050$$

де $VPFU^i$ – видатки ПФУ в i -му році;

PL_{35}^{2014} – кількість платників пенсійних внесків, яким у 2014 році не виповнилося 35 років;

$k_{зам}^i$ – коефіцієнт заміщення в i -му році;

OTR^i – загальна кількість пенсіонерів у i -му році.

Логіка (3.15) полягає в такому. До 2039 р. включно пенсіонерами є особи, які не були учасниками системи II рівня («старі» пенсіонери). Отже, за умовами дослідження вони отримують і в подальшому отримуватимуть пенсію з коефіцієнтом заміщення 52 %. У 2040 р. до них приєднуються працівники першої річної когорти, що у 2014 р. приєдналися до системи II рівня, не досягнувши 35-річного віку – «нові» пенсіонери (усього у складі цієї вікової групи нараховується 15 річних когорт).

Припускаємо, що учасники розподілені за річними когортами рівномірно. Циклічність і смертність не враховуються. Тоді сумарна кількість «нових» пенсіонерів у i -му році обраховується як:

$$\frac{PL_{35}^{2014}}{15} * (i - 2039) \quad (3.16)$$

Як учасники системи II рівня вони отримують пенсію з коефіцієнтом заміщення для i -го року, а не 52 %, як «старі» пенсіонери. Щорічно до складу «нових» пенсіонерів додається одна річна когорта. Кількість «старих»

пенсіонерів обраховується як загальна кількість за мінусом «нових» пенсіонерів, а саме:

$$OTR^i - \frac{PL_{35}^{2014}}{15} * (i - 2039) \quad (3.17)$$

Дослідження проводилося за чотирма основними сценаріями. Для кожного з них досліджувалося чотири варіанти інвестування пенсійних накопичень у реальний сектор економіки (рис. 3.7).

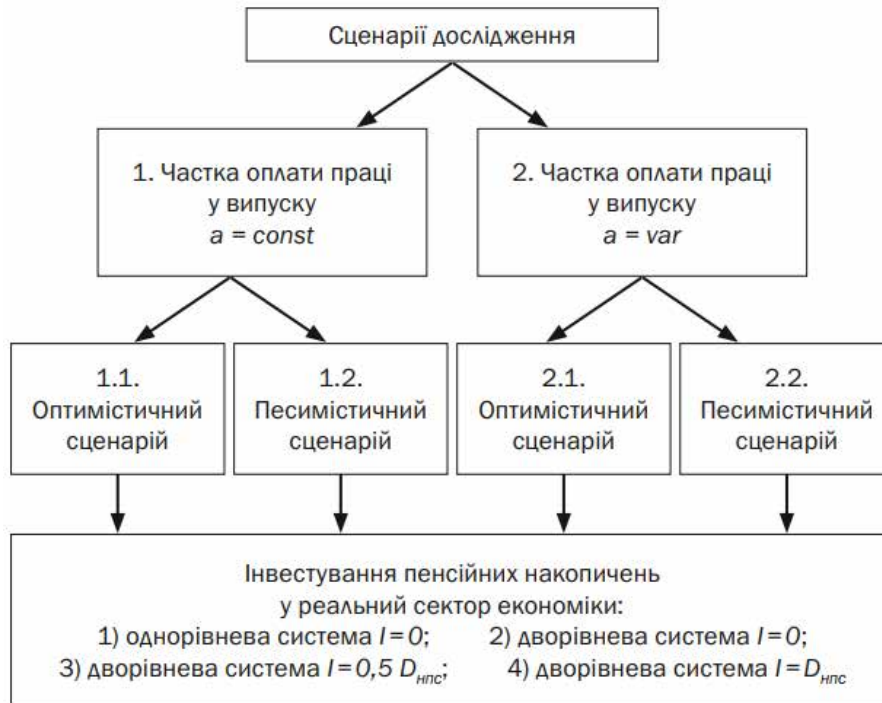

Рис. 3.7 Основні сценарії дослідження

При інвестуванні пенсійних накопичень у реальний сектор економіки досліджуються такі чотири варіанти функціонування пенсійної системи:

– солідарна система існує в однині, загальнообов’язкова накопичувальна складова не запроваджується (інвестиції в реальний сектор економіки з пенсійної системи дорівнюють нулю);

– загальнообов’язкова й накопичувальна складові існують паралельно. Пенсійні активи Накопичувального фонду повертаються до солідарної системи в

повному обсязі (інвестиції в реальний сектор економіки з пенсійної системи дорівнюють нулю);

– загальнообов’язкова й накопичувальна складові існують паралельно. Пенсійні активи Накопичувального фонду повертаються до солідарної системи в обсязі 50 % (інвестиції в реальний сектор економіки дорівнюють 50 % пенсійних активів Накопичувального фонду);

– загальнообов’язкова й накопичувальна складові існують паралельно.

Пенсійні активи Накопичувального фонду в повному обсязі спрямовуються на інвестиції в реальний сектор економіки (кошти на покриття дефіциту бюджету ПФУ не спрямовуються). Аналізувалися чотири основних показники динаміки ВВП, заробітної плати, пенсій і дефіциту Пенсійного фонду України. В усіх випадках припускалося, що інфляція (індекс споживчих цін) протягом 2011-2050 рр. лінійно зменшується відповідно з 8 до 5 %, а дефлятор ВВП – з 15 до 7 та 5 % для оптимістичного та песимістичного сценаріїв.

Дохідність інвестицій дорівнює інфляції. При розрахунках з інвестуванням або при збільшенні частки оплати праці у випуску, тобто номінальної заробітної плати, дефлятор ВВП збільшується згідно з розрахунковими коефіцієнтами чутливості з урахуванням зменшувальної віддачі від інвестицій [154]. 1. Частка оплати праці у випуску на інтервалі до 2050 р. залишається незмінною на рівні 2011 р. і дорівнює 22 % ($a = \text{const}$).

Припускається, що на інтервалі до 2050 р. діють такі макропоказники (оптимістичний сценарій):

- дефлятор ВВП лінійно зменшується до 7 % у 2050 р.;
- темпи зростання економіки внаслідок циклічності складають 6 % (до 2025 р.) та 4,5 % (до 2050 р.) відповідно.

Аналіз динаміки ВВП за чотирма варіантами функціонування пенсійної системи (рис. 3.8) дозволяє стверджувати таке.

Спрямування активів Накопичувального фонду в повному обсязі до держбюджету з метою подальшої ліквідації дефіциту бюджету ПФУ (покриття «випадаючих доходів») вихолощує пенсійну реформу в частині прискореного зростання ВВП. Цілком логічно динаміка ВВП для однорівневої пенсійної системи та дворівневої при $I=0$ % співпадають. Натомість підвищення частки пенсійних активів Накопичувального фонду, спрямованих на інвестиції до реального сектору економіки, здатне забезпечити мультиплікативне зростання ВВП порівняно з однорівневою пенсійною системою.

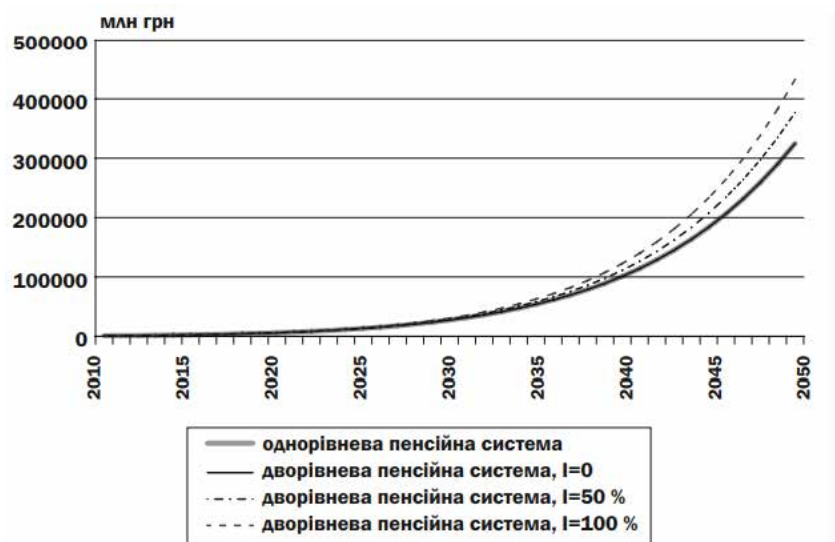

Рис. 3.8. Динаміка ВВП (оптимістичний сценарій, $a = \text{const}$)

Так, спрямування 50 % активів Накопичувального фонду до реального сектору забезпечує зростання ВВП у 2050 р. на 16,0 %. Відповідно 100-відсоткове інвестування додає ВВП 33,2 % порівняно з однорівневою системою. Отже, доходимо висновку, що збільшення обсягів активів Накопичувального фонду, спрямованих на інвестиції до реального сектору веде до прискореного економічного зростання.

Аналогічних висновків можна дійти щодо динаміки заробітної плати (рис. 3.9).

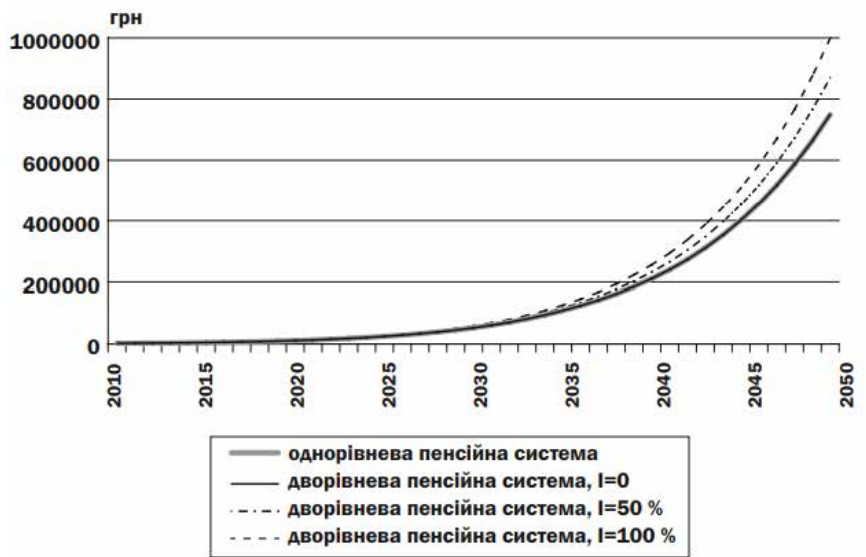

Рис. 3.9 Динаміка заробітної плати (оптимістичний сценарій)

Як і у випадку з ВВП, динаміка заробітних плат для однорівневої системи та дворівневої при $I=0$ % співпадають. Варіювання обсягу інвестицій активів Накопичувального фонду від 0 до 100 % забезпечує додаткове збільшення заробітної плати у 2050 р. від 0 до 33,2 %. Окремо підкреслимо, що інвестування активів Накопичувального фонду в реальний сектор приводить до зростання заробітних плат усіх категорій працівників, у т. ч. й осіб, які не беруть участі в системі II рівня.

Динаміку пенсій за чотирма варіантами функціонування пенсійної системи наведено на рис. 3.10. На відміну від динаміки ВВП і заробітних плат, динаміка пенсій для однорівневої системи та дворівневої при $I=0$ % не співпадають.

Це пояснюється наявністю інвестиційного доходу на пенсійні накопичення у системі II рівня. Однак перевищення пенсій у дворівневій системі при $I=0$ порівняно з однорівневою у 2050 р. є незначним (різниця складає лише 0,9 %). Натомість аналогічний показник для дворівневої системи при $I=50$ % дорівнює 16,0 %, а при $I=100$ % – 32,2 %.

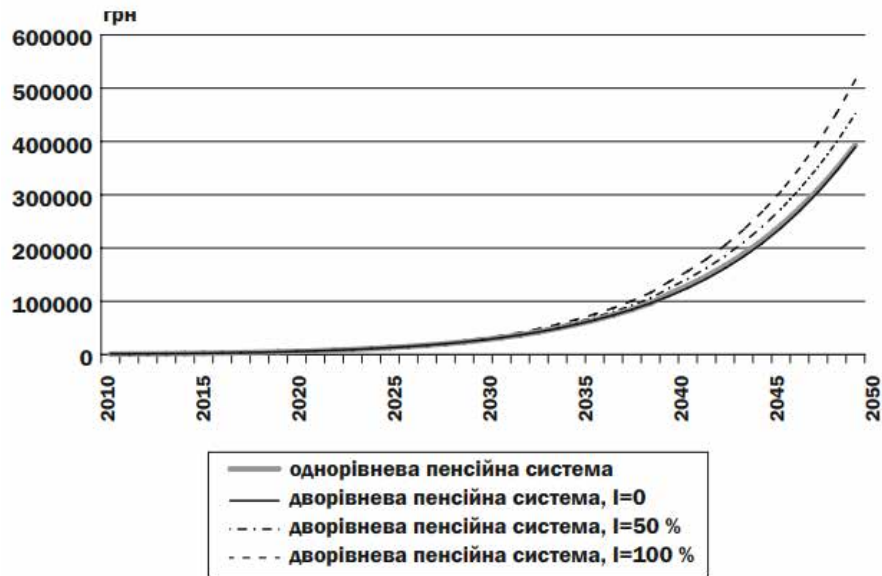

Рис 3.10 Динаміка пенсій (оптимістичний сценарій)

Окремо зосередимо увагу на тому факті, що запровадження системи II рівня з інвестуванням пенсійних накопичень у реальний сектор економіки спричинить підвищення пенсій для всіх категорій працівників, у т. ч. і для учасників виключно солідарної системи. Крім того, перевищення дохідності інвестування на 1 п. п. понад інфляцію забезпечує зростання пенсій у 2050 р. до 34,4 п. п. за 100 відсоткового та до 18,0 % за 50-процентного інвестування в реальний сектор економіки.

Проаналізуємо динаміку бюджету ВВП в абсолютних цифрах (рис. 3.11). Цілком очікувано, в усіх випадках дефіцит бюджету ПФУ зростає. Але звертає на себе увагу той факт, що, починаючи з 2040 р., показник для однорівневої системи випереджає показник для дворівневої при $I=0$. Факт пояснюється тим, що у 2040 р. пенсійного віку сягає перша річна когорта, яка приєдналася до системи II рівня в 2014 р.

Для цієї категорії діє понижений коефіцієнт одного року стажу в пенсійній системі (1,08), тобто система I рівня, починаючи з 2040 р., поступово «розвантажується».

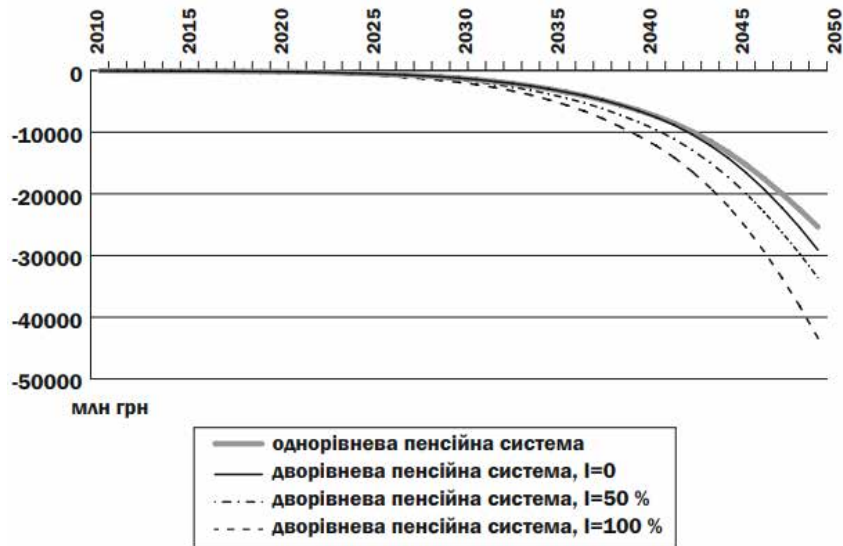

Рис. 3.11. Динаміка бюджету ПФУ в абсолютних цифрах (оптимістичний сценарій, $a = \text{const}$)

Проте, на думку автора, динаміка бюджету ПФУ в абсолютних цифрах не дає повного уявлення про наслідки запровадження системи II рівня.

Тому насамкінець динаміку дефіциту бюджету ПФУ проаналізуємо не в абсолютних цифрах, а в відсотках до ВВП (рис. 3.12).

Як і при аналізі абсолютних цифр, дефіцит бюджету ПФУ відносно до ВВП має негативну динаміку. Вона частково пом'якшується у варіанті $I=0\%$.

Украй важливо, на думку автора, що дефіцит бюджету ПФУ у варіанті $I=50\%$ навіть трохи нижчий, ніж за однорівневої пенсійної системи, хоча зарплати й пенсії на 16% більші.

Припускається, що на інтервалі до 2050 р. діють такі макропоказники (песимістичний сценарій):

- дефлятор ВВП лінійно зменшується до 5% у 2050 р.;

темпи зростання економіки внаслідок циклічності складають 4% (до 2025 р.) та 3,5% (до 2050 р.) відповідно. Припускається, що на інтервалі до 2050 р. діють такі макропоказники (песимістичний сценарій):

- дефлятор ВВП лінійно зменшується до 5% у 2050 р.;

– темпи зростання економіки внаслідок циклічності складають 4 % (до 2025 р.) та 3,5 % (до 2050 р.) відповідно.

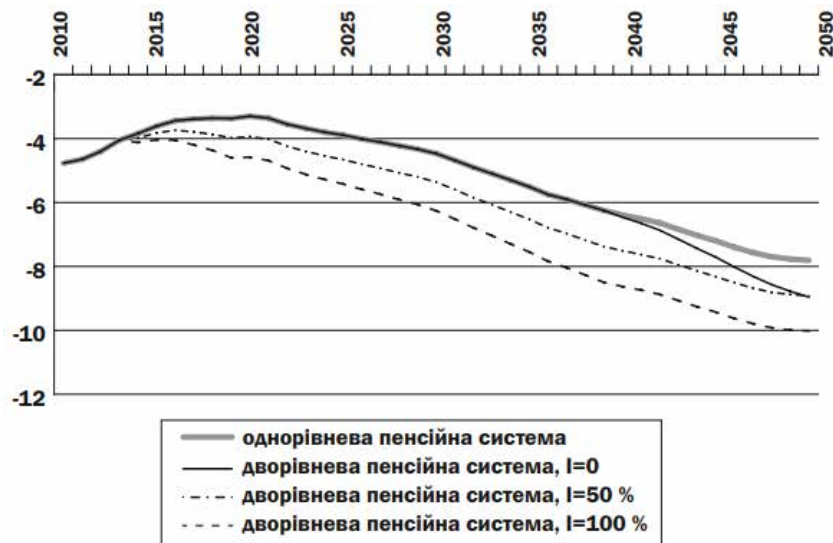

Рис. 3.12. Динаміка бюджету ПФУ у % до ВВП (оптимістичний сценарій, $a = \text{const}$)

За песимістичного сценарію розвитку національної економіки характер впливу запровадження системи II рівня на макроекономічні показники залишається тим самим, як і за оптимістичного сценарію.

Однак ступінь впливу системи на ВВП, заробітні плати, пенсії та фінансовий стан ПФУ суттєво різняться (табл. 3.17).

Додатково зауважимо, що за песимістичного сценарію перевищення дохідності інвестування на 1 п. п. понад інфляцію забезпечує зростання пенсій у 2050 р. до 51,4 п. п. за 100-відсоткового та до 45,5 % за 50-процентного інвестування в реальний сектор економіки.\

2. Частка оплати праці на інтервалі до 2050 р. зростає з 22 до 28 % ($a = \text{var}$). За обох сценаріїв характер впливу системи II рівня на ос новні соціально-економічні показники для варіантів $a = \text{const}$ і $a = \text{var}$ є аналогічним (змінюється лише ступінь впливу).

Таблиця 3.17

Ступінь впливу запровадження системи II рівня на макроекономічні показники до 2050 р. (a = const)

Показник	Оптимістичний сценарій			
	Однорівнева система	Дворівнева система		
		I=0 %	I=50 %	I=100 %
ВВП (млрд грн)	324846,1	324846,1	376762,3	432728,2
приріст %*	0	0	16,0	33,2
з/п (тис. грн)	749,8	749,8	869,6	998,7
приріст %*	0	0	16,0	33,2
пенсія (тис. грн)	389,9	393,3	452,1	515,7
приріст %*	0	0,9	16,0	33,2
дефіцит бюджету ПФУ	29027,1	25371,4	33594,5	43372,0
приріст %* -	0	12,8	15,5	49,1
дефіцит бюджету ПФУ/ ВВП	8,96	7,81	8,92	10,02
Показник	Песимістичний сценарій			
	Однорівнева система	Дворівнева система		
		I=0 %	I=50 %	I=100 %
ВВП (млрд грн)	60618,9	60618,9	71088,4	82139,5
приріст %*	0	0	17,3	35,5
з/п (тис. грн)	140,5	140,5	164,7	190,2
приріст %*	0	0	17,2	35,3
пенсія (тис. грн)	73,1	81,7	94,1	107,2
приріст %*	0	11,8	28,7	46,6
дефіцит бюджету ПФУ	5453,5	4755,2	6362,3	8259,3
приріст %* -	0	-12,8	16,7	51,5
дефіцит бюджету ПФУ/ ВВП	9,0	7,84	8,95	10,06

Джерело: Розробка автора на основі [68]

Однак за сценарію a = var абсолютні показники зростання значно випереджають сценарій a = const. Так, у 2050 р. ВВП при I=100 % становитиме 607815,7 млн грн проти 432728,2 млрд грн відповідно. У відносних показниках аналогічно: відсоток зростання ВВП при I=100 % у 2050 р. відносно однорівневої системи дорівнює 38,1 % при a = var проти 33,2 % при a = const.

У цілому слід констатувати, що зміна обраних показників (ВВП, заробітна плата, пенсія та дефіцит бюджету ПФУ) за оптимістичного сценарію розвитку

економіки має аналогічний характер, але у випадку $a = var$ відрізняються більшою динамічністю.

У цьому варіанті все зазначене залишається справедливим, тобто при $a = var$ оптимістичний і песимістичний сценарії відрізняються лише ступенем інтенсивності зміни показників, що досліджуються в табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Ступінь впливу запровадження системи II рівня на макроекономічні показники до 2050 р. ($a = var$)

Показник	Оптимістичний сценарій			
	Однорівнева система	Дворівнева система		
		I=0 %	I=50 %	I=100 %
ВВП (млрд грн)	440258,5	440258,5	515882,8	607815,7
приріст %*	0	0	17,2	38,1
з/п (тис. грн)	1357,1	1357,1	1590,1	1873,3
приріст %*	0	0	17,2	38,0
пенсія (тис. грн)	705,7	690,9	803,4	939,5
приріст %*	0	-2,1	13,8	33,1
дефіцит бюджету ПФУ	52661,6	45918,6	61430,6	81360,0
приріст %* -	0	-12,8	16,7	54,5
дефіцит бюджету ПФУ/ ВВП	11,96	10,43	11,91	13,39
Показник	Песимістичний сценарій			
	Однорівнева система	Дворівнева система		
		I=0 %	I=50 %	I=100 %
ВВП (млрд грн)	83325,2	83325,2	98585,0	110353,2
приріст %*	0	0	18,3	32,4
з/п (тис. грн)	257,6	257,6	304,6	340,8
приріст %*	0	0	18,3	32,3
пенсія (тис. грн)	134,0	141,3	164,8	181,8
приріст %*	0	5,5	23,0	35,8
дефіцит бюджету ПФУ	9994,8	8715,0	11767,1	14803,1
приріст %* -	0	-12,8	17,7	48,1
дефіцит бюджету ПФУ/ ВВП	11,99	10,46	11,94	13,41

Джерело: Розробка автора на основі [68]

Отже, запровадження системи II рівня по-різному впливатиме на показники соціально-економічного стану. Безумовно, позитивний вплив слід очікувати на ВВП, заробітні плати й пенсії. Разом з тим вплив запровадження системи на

баланс ПФУ є неоднозначним (за деяких варіантів позитивним, за інших – негативним).

Така невизначеність робить нагальною необхідність комплексної оцінки впливу запровадження системи II рівня на економічну безпеку держави.

На сьогодні існує офіційна методика розрахунку рівня економічної безпеки України [56]. З-поміж інших індикаторів, що використовуються вказаною методикою, є група індикаторів стану соціальної безпеки України, яка складається з 14 одиниць. З-поміж них лише один індикатор опосередковано характеризує таку соціально важливу сферу, як пенсійне забезпечення – відношення мінімального розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму.

Висновок до розділу 3

В третьому розділі роботи, бул розглянуто процеси моделювання системи пенсійного страхування, що дозволило дослідити системи державного та недержавного пенсійного страхування з позиції їх ефективності та побудувати прогнозну модель розвитку системи пенсійного забезпечення.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків науково-теоретичного та практичного спрямування.

1. Основна частина витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, станом на 2023 рік припадає на оплату послуг з управління активами недержавних пенсійних фондів – 54,3% та адміністрування НПФ – 32,3% від загальної суми витрат. Витрати на оплату послуг зберігача, який здійснює відповідальне зберігання активів пенсійного фонду становили 6,5%; інші послуги, надання яких передбачено чинним законодавством з недержавного пенсійного забезпечення – 3,6%; послуги з проведення планових аудиторських перевірок НПФ – 2,2%; послуги, пов'язаних із здійсненням операцій з пенсійними активами, які надаються третім особам – 1,1% від загальної суми витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів.

2. Точний точковий прогноз розвитку системи пенсійного забезпечення в країні є неможливим через існування значної кількості прямих і прихованих чинників, що впливають на досліджувані процеси, також залишається незрозумілим механізм і характер їх рекурентних зв'язків. Імовірно також є поява нових чинників, що можуть докорінно змінити всю систему соціально-економічних взаємозв'язків і, зрештою, спричинити непередбачувані демографічні наслідки. Після 2017 р. діє логарифмічна залежність, яка відображає віддачу, що зменшується, від вкладення інвестицій у кожному подальшому періоді. У якості прогнозу чисельності пенсіонерів використовуються прогнозні розрахунки Інституту демографії та соціальних досліджень і власні прогнози щодо динаміки коефіцієнта заміщення

Отримані в результаті розрахунків соціально-економічні показники є вихідними даними для моделювання наслідків запровадження системи II рівня

3. У сучасних умовах з урахуванням стану й перспектив вітчизняної економіки ефективність і надійність інвестування пенсійних активів обов'язкової накопичувальної системи має забезпечуватися інвестуванням в акції та облігації вітчизняних емітентів виключно на первинному ринку за умови застосування до емітентів таких особливих вимог, як прибутковість за основною операційною діяльністю протягом певного терміну, особливий режим відповідальності менеджменту і власників, додаткові вимоги до корпоративного управління; спеціальним конструюванням пенсійних активів – визначення їх переліку, забезпеченням додаткової відповідальності емітента, система гарантій, страхування тощо.

ВИСНОВКИ

1. Пенсійна система України – це комплекс правових, економічних і організаційних відносин, що забезпечує захист громадян у разі втрати працездатності через старість, інвалідність або втрату годувальника. Вона має соціальний характер, спрямований на підтримку життєвого рівня, та економічний, який передбачає розподіл внесків і виплат між учасниками системи.

2. Інституційна структура пенсійної системи включає регуляторні, функціональні, обслуговуючі та допоміжні суб'єкти, що забезпечують її роботу. Чітке визначення ролей цих інституцій дозволяє підвищити ефективність пенсійної системи.

3. Розбалансована й недосконала пенсійна система сама по собі є загрозою соціального характеру, оскільки негативно впливає на інтегральний показник життєвого рівня населення, стан бідності й соціального захисту громадян. Однак цей негативний вплив не обмежується виключно соціальною сферою.

Детальний аналіз функціонування фінансових механізмів у державі свідчить, що за безумовно соціального характеру та призначення пенсійна система є чинником виникнення загроз національній безпеці не тільки й не стільки в соціальній, а й у фінансово-економічній сфері. Крім того, непропорційно велика частка пенсійних видатків у держбюджеті ускладнює виконання державою своїх функцій у інших сферах, таких як соціально-гуманітарна, військова, науково-технічна та інших. З урахуванням зазначеного вітчизняна пенсійна система в нинішньому стані є загрозою національній безпеці, що має комплексний характер.

4. Традиційні загрози, зокрема демографічні та економічні чинники, ускладнюються новими викликами, такими як нестандартна зайнятість і глобалізація. Їхній вплив вимагає розробки стратегій для нейтралізації ризиків.

Консервація нинішнього стану системи посилює загрози. Запровадження другого рівня пенсійної системи може пом'якшити ці ризики, але потребує комплексних реформ, спрямованих на забезпечення макроекономічної стабільності, розвитку ринку праці й фінансового ринку.

5. Радикальне реформування пенсійної системи є ключовим для економічної безпеки України. Основними напрямками реформ є модернізація механізмів збору внесків і структурні зміни, що включають створення нових інститутів пенсійного страхування та ефективного регулювання доходів і зарплат.

6. Пенсійна реформа має передбачати перерозподіл відповідальності між державою, роботодавцями й працівниками, що сприятиме підвищенню мотивації до сплати внесків і зниженню тіньової економіки.

7. Для впровадження накопичувальної системи необхідно поступово охоплювати молодших працівників, закріпити чіткі правила адміністрування внесків і забезпечити вибір інвестиційних стратегій для застрахованих осіб.

8. Інвестиції пенсійних активів мають орієнтуватися на внутрішній ринок із обмеженнями для емітентів, що забезпечують стабільність і прибутковість вкладень.

9. Успіх реформ залежить від створення законодавчих гарантій для пенсійних накопичень, які мають включати страхування відповідальності управителів активів, створення фондів гарантування та державні гарантії збереження коштів. Зважаючи на поточну демографічну ситуацію та її подальші перспективи, докорінне реформування існуючої пенсійної системи слід вважати одним з першочергових завдань стосовно укріплення економічної безпеки України. Головні вади вітчизняної пенсійної системи – низький рівень пенсій і розбалансований фінансовий стан ПФУ – набули на сьогодні системного характеру, тобто не можуть бути виправлені за допомогою локальних заходів без докорінного реформування системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 №254к/96-ВР
2. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 05.11.1991 № 1788-ХІІ
3. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 №1057-ІV
4. Пенсійний фонд України. URL: <http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/index>
5. Андрусенко Н. Реформування пенсійної системи: ризики і загрози / Н. Андрусенко // Праця і зарплата. – 2022. – № 20. – С. 3.
6. База даних Управління з питань населення ООН, Демографічні перспективи світу. – Доступний з: <http://data.un.org>
7. Бойко О. Пенсійна реформа: як будуть виплачувати та індексувати пенсії в Україні. 2023. URL: <https://suspilne.media/369610-nakopicuvalna-pensia-ta-indeksacia-socialnih-viplat-so-vidomo/>
8. Брагін С. Недержавні пенсійні фонди на неефективному фондовому ринку: приклад України / С. Брагін, О. Макаренко // Вісник Національного банку України. – 2021. – № 1. – С. 18-24.
9. Виговська В. Сучасні проблеми розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні. Проблеми і перспективи економіки та управління. Фінансові ресурси: проблеми формування та використання. 2022. № 4 (24). С. 170–178.
10. Горовець Н. О. Проблеми розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні/ Н. О. Горовець, М. Г. Горовець // Економіка. Фінанси. Право. – 2021. – № 6. – С. 22-25.
11. Гуменюк В. Модель пенсійної реформи: без конфліктів на користь малозабезпеченим / В. Гуменюк // Економіст. – 2023. – № 2. – С. 6-7.

12. Дейнеко Л.В., Шелудько Е.І., Завгородня М.Ю., Галаєва Л.В. Інструментарій збереження та розвитку інтелектуального кадрового потенціалу промисловості України. 2022. *Український соціум*, № 3 (82). С.84-105.
DOI: <https://doi.org/10.15407/socium2022.03.084>
13. Євростат, база даних в мережі інтернет. – URL: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/home/>
14. Звіт про прямі іноземні інвестиції в Україну / Ernst & Young. – 2021 [Електронний ресурс]. – URL: [http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/\\$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf](http://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr/$FILE/Ukraine-FDI-Report-2011-Ukr.pdf)
15. Звіт Рахункової палати України про результати аналізу формування та використання бюджету ПФУ [Електронний ресурс]. – URL: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16727325;jsessionid=6187D81FAEA4A846A2AB740640200244>
16. Прищепя Я., Матвіїшина Г. Накопичувальні пенсії: у Мінсоцполітики розповіли, що передбачає пенсійна реформа. 2023. URL: <https://suspihne.media/356294-nakopichivalni-pensii-u-minsocpolitiki-rozpovili-so-perebacaе-pensijna-reforma>.
17. Про недержавне пенсійне забезпечення : закон України від 9.07.2003 р. № 1057-IV [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
18. Разумков Центр - URL: <https://razumkov.org.ua/>
19. Шевченко Н. Інвестиційна діяльність недержавних пенсійних фондів: проблеми та перспективи розвитку недержавного пенсійного забезпечення / Н. Шевченко, В. Даценко // Україна: аспекти праці. – 2022. – № 1. – С. 3-7.
20. Galaieva, L.V., Koval, T.V., Rohoza, K.H., Diachenko, S.A., Basarab, M.

Impact of digital transformation on insurance management models amid financial crisis. *International Journal of Energy, Environment and Economics*, 2022, 30(4), pp. 447–463. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57222167610>

21. Zherlitsyn D., Talavyria M., Yuriy, B., Saiapin S., Galaieva L. Shannon Entropy as an Indicator of the Effectiveness of E-Advisory in Ukraine. *Journal of Information Technology Management*, 2022, 14 (3), pp. 50–64. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57222167610>.

21. Zherlitsyn D., Galaieva L., Mandra V. Company financial flow modelling by system dynamics methodology. *Contemporary issues in business, management and economics engineering*. 2021. 13–14 May 2021, Vilnius, Lithuania: Vilnius Gediminas Technical University. eISBN 978-609-476-260-4.

URL: <http://cbme.vgtu.lt/index.php/verslas/2021/paper/viewFile/630/260>,

DOI: <https://doi.org/10.3846/cibmee.2021.630>